

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a komparatistiky

Diplomová práce

Koncept narkotizace: od reprezentace k expresi
The Concept of Narcotization: from Representation to Expression

Bc. Lukáš Tomášek

Vedoucí práce: Mgr. Josef Šebek, Ph.D.

2024

Za trpělivé, velice citlivé a chápavé vedení této práce ze srdce děkuji Mgr. Josefu Šebkovi,
Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. 5. 2024

Abstrakt

V knize *Lector in fabula* Umberto Eco popisuje narkotizaci jako proces potlačování či přehlížení určité vlastnosti entity zpřítomňované vyprávěním. Tento proces je součástí diskurzivní prezentace těchto entit a za jeho působení může být zodpovědný jak autor, tak čtenář, případně oba činitelé. V diplomové práci se zabýváme *čtenářskou* narkotizací, a sice ve dvou hlavních rovinách: jednak v rovině (či sféře) reprezentace, jednak v rovině (či sféře) exprese. První z rovin reflektuje Ecovo pojetí vlastností entit, které se utvářejí mj. na základě cílů topiku (či topiků) a optického efektu; ve druhé rovině hledáme ekvivalent narkotizace v oblasti enaktivistického myšlení, zastupovaného především dílem Marca Caracciola – v této komplementární rovině narkotizaci pojmáme jako hierarchizaci zkušeností či okolností zkušenosti. Otázka narkotizace je úzce spjatá s povahou fikčního světa a jeho vztahu se *světem (právě) aktuálním*, stejně jako s tématem „nepřirozeného narativu“, a diplomová práce narkotizaci koncipuje jakožto nástroj, s jehož pomocí můžeme být schopni nahlédnout nejen reprezentační strategie (v tzv. sféře reprezentace, prezentované na základě Ecovy teorie narkotizace), ale též okolnosti interakce čtenářova zkušenostního pozadí a textu (ve sféře exprese, navrhované mj. na základě Caracciolova pojetí jazyka metafor a přirovnání). Bazální naratologický kontext práce zajišťuje především dílo Marie-Laure Ryan, Petra Koťátka a Briana Richardsona.

Klíčová slova

narkotizace, reprezentace, exprese, narativ, zkušenost, enaktivismus

Summary

In *Lector in fabula*, Umberto Eco describes narcotization as a process of suppressing or overlooking a certain characteristic of the entity emerging from the narration. This process is part of the discursive presentation of these entities and both the author and the reader may be responsible for its effects (even both at the „same time“). In this thesis, we are concerned with narcotization on the side of the reader, namely on two main levels: firstly, on the level (or in the sphere) of representation, and secondly, on the level (or in the sphere) of expression. The first plane reflects Eco’s conception of the properties of entities, which are formed, among other things, on the basis of the goals of the topic (or topics) and the optical effect; in the second plane, we look for the equivalent of narcotization in the field of enactivist thought, represented here above all by the work of Marco Caracciolo – in this complementary plane, we conceive of narcotization as a hierarchization of experience or the circumstances of experience. The topic of narcotization is closely linked to the nature of the fictional world and its relationship with the (currently) actual world, as well as to the theme of “unnatural narrative”, and the thesis conceives narcotization as a tool with the help of which we may be able to gain insight not only into representational strategies (in the sphere of representation, presented on the basis of Eco’s theory of narcotization), but also into the circumstances of the interaction between the reader’s experiential background and the text (in the sphere of expression, proposed, among others, by Caracciolo’s notion on metaphors and similes). The basic narratological context is provided, above all, by references to the work of Marie-Laure Ryan, Petr Kořátko and Brian Richardson.

Keywords

narcotization, representation, expression, narrative, experience, enactivism

Motto: *Účast na příbězích [engaging with stories] může vyvolat imaginativní reakce, které stimulují základnější módy interakce s prostředím, čímž se dostáváme pod mentální reprezentaci a kognici vyššího řádu [...] dokonce i mentální schopnosti vyššího řádu, např. jazykové a schopnost konceptualizace, jsou tedy spojené s vtěleností, často díky zprostředkování percepce [...].*

- Marco Caracciolo, *The Experientiality of Narrative. An Enactivist Approach*

Obsah

Úvod.....	8
1 Narkotizace mezi modely	13
1.1 Narkotizace: základní uvedení.....	13
1.2 Působení topiku na narkotizaci.....	14
1.3 Narkotizace a hierarchie vlastností	15
1.4 Referenční světy a „nepřirozený narativ“	16
1.5 Umberto Eco a role narkotizace v interpretaci	18
1.6 Referenční světy a problém významu.....	23
1.7 (Ne)přirozený narativ a (ne)možné světy	25
2 Kognitivní vědy a teorie enaktivismu.....	28
2.1 Kognitivní naratologie	29
2.2 Enaktivismus (a jeho prameny)	30
2.3 Krátké shrnutí	33
3 Narkotizace v enaktivismu	34
3.1 Utváření smyslu?	34
3.2 Sféry narkotizace.....	36
3.2.1 Sféra reprezentace.....	37
3.2.2 Sféra exprese	38
3.3 Praxe: analýza narkotizace ve sféře reprezentace a exprese.....	39
3.3.1 Příklad 1: Jáchym Topol: Chladnou zemí	42
3.3.2 Příklad 2: Douglas Adams: Stopařův průvodce galaxií	47
3.3.3 Nepřirozený narativ a narkotizace	51
4 Limity enaktivismu a pochyby o narkotizaci	54
Závěr.....	60
Literatura.....	64

Úvod

Když Marshall McLuhan v roce 1964 psal o narkotizaci médií,¹ vymezil koncept narkotizace (či *narkózy*) jako proces s důsledkem „utlumení“ funkcí některých smyslů – na úkor posílení smyslu jiného. Když tento proces podrobíme jisté redukci, zjistíme, že na úrovni popisu systému se jedná o hierarchizaci původně souřadných jednotek za specifických podmínek interakce. Ačkoli v roce 1967 Umberto Eco v přednášce „Towards a Semiological Guerilla Warfare“² svým způsobem připravuje transpozici McLuhanova konceptu na pole sémiologie, a nakonec do oblasti textové sémiotiky, Eco narkotizaci nazývá proces značně odlišný. Také se odehrává na hierarchických úrovních systému, zasahuje ovšem vlastnosti entity vyprávění.

V Ecově uvažování o narativním díle nacházíme představu „plného“ světa, „zařízeného vším potřebným“,³ přičemž nezbytné vlastnosti fikční entity jsou dle tohoto autora *takové* vlastnosti, které lépe než *jiné* vlastnosti odolávají narkotizačním procesům. Samotnou narkotizaci následně Eco přibližuje jako proces potlačování či přehlížení určité vlastnosti dané entity – mj. v důsledku „optického efektu“ (každý pokus o interpretaci je veden naším kontextuálně daným vztahem k textovému topiku) –, přičemž zásadním zjištěním je tato podmínka: proces narkotizace může být prováděn (veden) jak autorem díla, tak čtenářem, případně z pozice obou těchto rolí. Ze širšího naratologického hlediska je narkotizace úzce spjatá nejen s otázkou určení hranic fikčních entit, ale také se samotnými hranicemi fikčního světa a s pojetím jeho reprezentačních, respektive rekonstrukčních možností v souvislosti s pojmáním nedourčenosti.

Zásadním předpokladem této práce je, že Ecův koncept narkotizace můžeme využít jako nástroj, s jehož pomocí budeme schopni lépe nahlédnout otázku zaplněnosti či prázdnoty narativu ve smyslu konstrukce či rekonstrukce vlastností entit reprezentovaných textem a hierarchizace okolností zkušenosti v prostoru enaktivní⁴ teorie. Cílem předložené práce je společně s možnostmi využití konceptu a reflexe na vytyčeném poli představit také některé jeho limity a funkční omezení.

---

¹ MCLUHAN, Marshall. *Understanding Media: The Extensions of Man*. (Česky: MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Přel. Miloš CALDA. Praha: Odeon, 1991.)

² ECO, Umberto. Towards a Semiological Guerilla Warfare. In: *Travels in Hyperreality*. Přel. William WEAVER. New York: Picador, 1997, s. 135–144. V italštině tento soubor esejů vyšel v roce 1973 pod názvem *Il costume di casa*.

³ ECO, Umberto. *Lector in fabula. Role čtenáře aneb Interpretační kooperace v narativních textech*. Přel. Zdeněk FRÝBORT. Praha: Academie, 2010, s. 150. Zároveň je ale situace komplikovanější, viz např. *ibid.*, s. 159 („Nejenže je nemožné vymezit kompletní alternativní svět, ale je nemožné i svět ‚reálný‘ popsat coby svět kompletní.“).

⁴ Někdy také „enaktivistické“.

Přechod do enaktivistického myšlenkového rámce s sebou přináší na jedné straně nutnost redefinice pojmu narkotizace – především ve smyslu jeho rozšíření; je třeba pojem uvést do „nadreprerentační“ roviny analýzy literárního textu⁵ –, na druhé straně související potřebu aktualizace jeho významu ve vztahu k praxi utváření smyslu – obojí v důsledku skutečnosti, že podmínky enaktivistické teorie narativu (již pro potřeby této práce pojmáme především skrze teoretické dílo Marca Caracciola, tzn. texty z desátých let 21. století) se liší od relevantního kontextu Ecovy práce z konce 70. let 20. století. (Abychom zajistili bazální naratologický kontext a snaže se s konceptem narkotizace vyrovnali, představíme ještě další koncepty – např. *princip minimální odchyly* Marie-Laure Ryan.)

Enaktivismus v naratologii navazuje na mnohé autory (mj. Moniku Fludernik nebo M.-L. Ryan), ale na „význam“ či „připustnost“ vlastností fikčního světa nazírá opět nutně odlišně. Rekonstruovat roli narkotizace „v době enaktivismu“ také znamená pozorovat, jak teoreticky implikovaný čtenář textu pojímá vztah světa vyprávění a světa aktuálního. Eco a Ryan (a jimi z velké části zprostředkovávaná a zastupovaná fenomenologická i analytická tradice pojmání fikčního světa a míst nedourčenosti, respektive prázdných míst) přitom mají sloužit jako určitá podkladová deska, tedy poskytovat primární teoreticko-historický kontext.

V konstelacích (*právě*) *aktuální svět(y) – možné/fikční světy* se vynořuje zastřešující otázka závislosti jednoho na druhém a primární výzkumný zájem lze přiblížit v těchto otázkách: Jak rekonstruovat Ecoův koncept narkotizace, aby mohl sloužit jako nástroj narativní analýzy v kontextu myšlení M. Caracciola? Vede myšlenkový posun směrem k enaktivismu a přijetí jeho podmínek poznávání možného a aktuálního světa k obohacení možností, jak pozorovat narativy?

V knize *Lector in fabula* Eco píše: „Tvrdit, že je možné tento plný svět [možný svět] popsat v termínech individuí a vlastností, neznamená tvrdit, že je mu tím přisuzována nějaká substančnost. Tento svět tu není ve smyslu, v jakém tu je psací stroj, na němž píší tyto řádky. Zato je tu ve smyslu, v jakém tu je význam slova: pomocí různých interpretantů mohou vymezit jeho kompenční strukturu (ponecháme-li stranou fakt, že v lidském mozku by se při chápání slova mělo něco odehrávat, a to podivný příběh dendritů a synapsů, jímž se my nebudeme zabývat, který by se ale neměl příliš lišit od železniční sítě).“ (Eco 2010, s. 154) Diplomová práce si klade cíl koncept narkotizace jazyku „dendritů a synapsů“ alespoň trochu přiblížit:

---

⁵ Ecovo pojetí narkotizace, zaměřené na vlastnosti entit zpřítomňovaných vyprávěním, v návaznosti na Caracciolovo pojetí „nadreprerentačního“ přístupu označujeme jako „reprerentační“ a rovinu, ve které se odehrává, jako sféru reprerentace. Caracciolovo pojetí interakce čtenářova zkušenostního pozadí a textu (především v kontextu jazyka metafor a přirovnání), zasahující primárně tzv. sféru exprese, nazýváme místy v souladu s Caracciolovým pojetím jako „nadreprerentační“.

přenést jej do pojmového prostředí enaktivismu a vystavit ho na tomto pozadí zkouškám, jejichž cílem je ověřit jeho (ne)uplatnitelnost v tomto prostředí – které se od prostředí výchozího liší, ale není vůči němu zcela nové: podle Eca je např. formantem interpretace kvalita čtenářovy encyklopedie, a to jistě do nějaké míry platí i v novém kontextu, ale pokud k tomuto připočteme zkušenost (v širokém slova smyslu), k čemu nám narkotizace (ve sféře reprezentace i sféře exprese) coby nástroj utváření smyslu (který u Eca, domníváme se, navzdory své zdánlivé nedůležitosti zaštiťuje jeden ze zásadních principů výstavby fikčních světů) může sloužit?

V jádru enaktivismu – pokud jeho možností chceme využívat při studiu narativu – leží utváření smyslu (*meaning-making*),⁶ přičemž tento přístup podobně jako v případě popisu Ecova zaplněného, ale celistvě nepopsatelného světa umožňuje dvousměrnou (obousměrnou) interakci (ve smyslu aktivity autora a čtenáře). Caracciolo se přidává k autorům, kteří jako by kladli rovnítko mezi zkušenost a narativ ve sbližujícím gestu – zkušenost a prožívání v tomto rámci přesahují na propozice vázanou ecovskou encyklopedií, což ještě zdůrazňuje enaktivistický vzdor vůči komputačním modelům mysli (Caracciolo 2012, s. 369). Zatímco působnost ecovské encyklopedie je omezena výlučně intelektuálním módem poznávání, a v takovém případě – v rámci textové sémiotiky – je princip narkotizace založen na kvalitě encyklopedických položek a možnostech jejich sdílení (učení), v prostředí enaktivismu narkotizační analogon respektuje hlubší úroveň kontextu – čtenářovu zkušenost se světem s důrazem mj. na rysy typu emocí coby „prekognitivních interpretací“ (ibid.) a bere ohled na větší množství aspektů ustanovujících a „udržujících“ (ibid., s. 370) identitu.

Už Eco seznával, že vyčerpávající popis možného světa vyprávění je spíše nedostižný a snaha jej dosáhnout pramení z nepochopení zásadních odlišností světa vyprávění a našeho „reálného“, aktuálního světa. Ne vždy je ale patrné, že některé rozdíly mezi těmito sférami byly zpřítomněny v první řadě samotným vývojem teoretických přístupů ke zkoumání textu, aniž bychom jejich platnost mohli ověřit zvenčí, zpoza hranic systémů těchto světů. Tato nemožnost je zcela přirozená, ovšem situaci ještě zdatelněji rozostřuje živý vliv tradice rozvíjené v období, které dělí Ecovy příspěvky ze 70. let a Caracciolovy úvahy doby výrazně nedávnější, a přetrvávající vliv natolik výrazných linií uvažování, jako je např. dekonstrukce nebo pokračování „projektu“ smrti autora (ale též čtenáře a textu).⁷

---

⁶ CARACCILO, Marco. Narrative, Meaning, Interpretation: An Enactivist Approach. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 11, 2012, č. 3, s. 367.

⁷ Jako základní přehled o vývoji konceptu čtenáře a autora v literární teorii, především 20. století, může posloužit JACKO, Tomáš. *Autor a čtenář jako představy. Koncepty autora a čtenáře v moderním a postmoderním myšlení*. Praha: TOGGA, 2014. Coby příklad moderního odklonu od barthesovské smrti autora viz SCHUBERTOVÁ, Anna. *Stávám se řečí. Smrt a návrat autora v perspektivě filozofie identity*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021.

Když se ještě zdržíme u otázky, zda je *určitý svět* popsateľný zcela vyčerpávajícím způsobem, měli bychom se zastavit u skutečnosti, že z Ecova úhlu pohledu se „reálný“ svět od světa vyprávění neliší do té míry, jakou bychom možná mohli očekávat. Jakmile si ale vybavíme sémiotické zázemí tohoto autora, překvapení dozajista ustoupí – ani svět, který nazýváme reálným, podle jeho soudu není dokonale popsán. Jeden zásadní rozdíl ale přece jen nalezneme – pro Eca je důležitá naše víra, že teoreticky by něco takového – dosáhnout úplného popisu – bylo možné; vyzdvihuje předpoklad úplnosti. (S Ecovým modelem narkotizace a jejím významem v interpretaci literárního díla se blíže seznámíme v kapitole „Narkotizace mezi modely“.)

Vztah světa vyprávění a světa „reálného“ je předmětem mnoha debat, jež často nabývají podoby fenomenologických či ontologických diskuzí. V podkapitole „Referenční světy a problém významu“ představíme význam některých rozhodnutí, která ve svém celku utvářejí stanoviska jednotlivých badatelů, konkrétně na příkladu polemiky P. Kořátka s M.-L. Ryan. V jádru jejich rozporu odhalíme jeden ze zásadních problémů, se kterými se můžeme setkat v interpretaci, zvláště s ohledem na vlastnosti (fikčních) entit. Příbuzné téma, a sice jaké vlastnosti již tradičně zohledňuje naratologie, následně letmo nahlédneme v podkapitole „(Ne)přirozený narativ a (ne)možné světy“.

Kapitolu „Kognitivní vědy a teorie enaktivismu“ věnujeme krátkému úvodu do vztahu kognitivních věd, v podkapitolách „Kognitivní naratologie“ a „Enaktivismus (a jeho prameny)“ se zaměříme především na myšlení zásadní postavy této práce: Marca Caracciola; vymezíme také blíže naše užívání výrazu „enaktivismus“ a přiblížíme tu jeho podobu, kterou zastává Caracciolo. V následující kapitole, nazvané „Narkotizace v enaktivismu“, představujeme některé možnosti rozšíření Ecova konceptu narkotizace (narkotizace ve sféře reprezentace) o sféru exprese, již definuje enaktivistické chápání literárního textu jako zkušenostní, „nadreprezentační“ struktury. Tamtéž koncept narkotizace podrobíme zkoušce za užití konkrétních pasáží z vybraných literárních děl. Podkapitola „Utváření smyslu?“ se věnuje, poněkud obecněji, otázkám smyslu v interpretaci – ovšem se zvláštním ohledem na aspekty interpretace, které enaktivismus pojímá jako čtenářsky individuální a které se vzpírají interpersonálnímu výkladu.

V kapitole, jež předchází závěru, v „Limitech enaktivismu a pochybách o narkotizaci“, přistoupíme k širěji pojatému komentáři některých hlasů dosavadní kritiky enaktivistické linie uvažování a možností experienciality.

Těžiště práce spočívá v rovině teorie a ohledávání vybraných konceptů – zejména těch, jež vypracovali Umberto Eco, Marie-Laure Ryan, Marco Caracciolo či Brian Richardson –

včetně toho, jak je k sobě lze vztahovat. Výklad ale pro dokreslení doplňujeme o dvě stručné interpretace literárních textů, resp. jejich úryvků – jmenovitě jde o román *Stopařův průvodce galaxií* Douglase Adamse a román *Chladnou zemí* Jáchyma Topola. Na zvolených pasážích předvádíme, jak lze přistupovat k analýze narkotizace ve sféře reprezentace a exprese.

1 Narkotizace mezi modely

1.1 Narkotizace: základní uvedení

Jak bychom si mohli přiblížit, co značí pojem *narkotizace*, k čemu se vztahuje a jak procesně ovlivňuje čtení a psaní, potažmo jev, který lze souhrnně pojmenovat interpretací? Překvapuje nás, že přímo konceptu narkotizace nebyla věnována soustavnější pozornost, jelikož v Ecově teorii nezastává tak drobnou roli, jak by se na první pohled mohlo zdát. Domníváme se, že v díle *Lector in fabula* je narkotizace představována jakožto svého druhu tvůrčí princip, jehož eliminace (faktická i teoretická) by vedla k pojmovému, informačnímu, a obecně vjemovému přesycení. Hlavním účelem jevů, ke kterým dochází při čtení (a psaní; čtení nicméně v této práci věnujeme větší pozornost) a jež lze procesu narkotizace přiřadit, je dle našeho soudu napomoci sjednocené interpretaci textu, zejména s ohledem na vlastnosti entit, jež text nějakým způsobem zachycuje či vyjevuje. Nejde tu ovšem nutně o jediný „správný“ výklad, „pouze“ o možnosti koherentního výkladu, jichž může být tváří v tvář konkrétnímu textu více. Svým způsobem totiž narkotizace funguje v protitlaku vůči působení neomezené semiózy a jejím důsledkům.

Zásadní je přitom až banální skutečnost, že narkotizace je vždy řízena kontextem. Jak píše Eco:

Text má vlastnosti, které nemohou být vlastnostmi věty [...] interpretace textu je rovněž (ne-li především) záležitostí faktorů pragmatických. [...] [V]ýraz typu /dej mi to/ nemůže být zbaven víceznačnosti pouze gramatickou analýzou slov /dát/, /to/ a /já/, protože nabývá různých významů podle různosti situací, v nichž je vyřčen a jež v sobě pochopitelně zahrnují deiktické procesy, narážky a typově navzájem odlišné presupozice. (Eco 2010, s. 24)

Narkotizaci přitom provádí každý čtenář – z vlivu pragmatických faktorů, o kterých píše Eco, není žádný recipient vyvázan; jinými slovy, na základě „okolnostní selekce [...] normální mluvčí dokáže z izolovaného výrazu vytěžit možný jazykový kontext a možné okolnosti jeho produkce“ (ibid., s. 25–26). Platí ovšem, že aby byla tato interakce čtenáře s textem uskutečnitelná, musí dotyčný disponovat vhodnou „encyklopedií“. Její možnosti jsou nicméně v každém případě omezené (a nadto platí, že tyto encyklopedie jsou co do kvality různorodé) a tento ustavující rys – tedy omezenost či ukončenost – je zároveň s trochou nadsázky

handicapem [„Encyklopedie⁸ ale má svůj logický limit, nemůže být nekonečná: jejím limitem je univerzum diskurzu.“ (ibid., s. 53)]: tváří v tvář nekonečné semiózy jsou její položky v početní nevýhodě. Zároveň ale platí, že ji čtenář s každým dalším impulzem aktualizuje, tu více, tu méně aktivně, a to společně s tím, jak aktualizuje text (viz např. ibid., s. 67).⁹ A hybným prostředkem obou těchto aktualizací je narkotizace, která s ohledem na kontext napomáhá interpretovi.

Slovy Umberta Eca: „Scénáře a sémémické reprezentace se zakládají na procesech neomezené semiózy a jako takové vyžadují kooperaci čtenáře, který musí rozhodnout, kde proces neomezené interpretovatelnosti rozšířit a kde jej zablokovat. [...] Jelikož každá propozice obsahuje každou další propozici, mohl by text následnými interpretacemi a poskytováním sémantických privilegií generovat jakýkoli text jiný [...]“ (ibid., s. 108). Narkotizace čtenáře provádí společně s *topikem*, který narkotizaci a její orientaci vedenou čtenářem de facto řídí.¹⁰ Jak píše Eco, je potřeba mít na paměti, že „text je [...] líný stroj,¹¹ který po čtenáři tvrdě vyžaduje kooperativní činnost, aby prostory nevyřčeného nebo nedořčeného, které takzvaně vyšly naprázdno, prázdné nezůstávaly“ (ibid., s. 37).¹²

1.2 Působení topiku na narkotizaci

Základní uvedení do situace, v níž topik působí na narkotizaci s ohledem na „nevyřčené“, nám opět nabízí U. Eco: „Textový topik určil, které vlastnosti je třeba brát v úvahu: všechny ostatní, třeba i nepopřené, jsou narkotizované autorem a narkotizovatelné čtenářem“ (ibid., s. 174). V takovém pojetí předpokládáme existenci autorské intence a čtenářského chování – východiskem přitom má být (dle Eca „logicky“) zvyklost z běžného života: „Kladu-li si otázku, zda jít či nejít do Scaly na *Traviatu*, pak obvykle neberu v úvahu, že divadlo La Scala vystavěl

---

⁸ Kterou Eco nazývá též „globálním sémantickým systémem“, viz např. Eco 2010, s. 62.

⁹ Jak Eco podotýká, „[t]ext je vyřčen pro někoho, kdo by jej aktualizoval“ (ibid., s. 68). A na jiném místě: „Text se [...] od jiných typů vyjádření odlišuje i větší komplexností. A hlavním důvodem této komplexnosti je právě fakt, že je protkán nevyřčeným [...]. ‚Nevyřčené‘ znamená nemanifestované na povrchu, na úrovni výrazu; ale právě toto ‚nevyřčené‘ musí být aktualizováno v rovině aktualizace obsahu. A v tomto ohledu si text mnohem rozhodněji než jakékoli jiné sdělení vymáhá na čtenáři aktivní a vědomé kooperační činy.“ (ibid., s. 66)

¹⁰ Jak píše Eco (ibid., s. 113): „Topik je hypotéza závisující na iniciativě čtenáře, který ji tak trochu nahrubo formuluje ve formě otázky („O čem je tu k čertu řeč?“), která pak coby propozice přechází do pokusného titulu („Nejspíš se tu mluví o tom a o tom...“). Tento titul je tudíž metatextovým nástrojem, který může text jak presupponovat, tak explicitně obsahovat ve formě markerů topiku, titulů, podtitulů i klíčových slov. Na bázi topiku čtenář rozhoduje, zda bude privilegiovat nebo narkotizovat sémantické vlastnosti lexémů, které vstupují do hry, a určovat tak úroveň interpretační koherence zvané izotopie.“

¹¹ Nebo také „šetrný“, viz ibid., s. 68.

¹² A proto, říká Eco, se text zakládá na *supozicích* (viz např. ideologické supozice: ibid., s. 93).

Piermerini. A počínám-li si tak i v normálním životě, pak nevím, proč bych si tak neměl počínat i při strukturování možných světů nějakého textu“ (ibid.). Ovšem, jak ještě uvidíme – v souvislosti s Tolstého postavou Napoleona Bonaparteho –, jistý problém představuje skutečnost, že právě s vědomím funkce optického efektu a cíle topiku si lze snadno představit důvod, proč si tak nepočínat.

1.3 Narkotizace a hierarchie vlastností

Ecova divadelní úvaha o vlastnostech hodných zvažení je vedena potřebou zdůraznit, že vlastnosti entity se ve vědomí čtenáře musejí uspořádat do struktury, která je tak či onak hierarchická, a to ze samé podstaty logicky přijatelného čtení:

Tváří v tvář lexému čtenář neví, které vlastnosti čili sémý korespondujícího sémému mají být aktualizovány, má-li být uveden do chodu proces amalgámu. Kdyby mělo být s každou sémantickou vlastností, kterou sémém v sobě chová nebo kterou implikuje, počítáno v celém průběhu dekodifikace textu, byl by čtenář nucen v jakémisi nerealizovatelném mentálním diagramu vymezit celou síť navzájem propojených vlastností konstituujících Globální Sémantické pole podle vzoru Q, neboli totalitu encyklopedie [...] z toho, co zůstane sémanticky zahrnuto nebo implikováno, čtenář zexplicitní pouze to, co mu k něčemu je. Při tomto počínání některé vlastnosti obdařuje svou přízní a jiné udržuje v narkóze. [...] Narkotizovaná vlastnost na druhé straně není vlastnost eliminovaná. Není explicitně potvrzena, není však ani popřena. (ibid., s. 106–107)

Jak podotýká Eco, v případě, že se čtenáři dostane adekvátního impulzu – začne se projevat do jisté chvíle narkotizovaná vlastnost –, aktualizuje své čtení dle pokynů textu. Což může v důsledku znamenat dokonce i to, že v určitou chvíli např. přehodnotí své chápání žánrového zařazení dotyčného textu (Eco zmiňuje např. přechod od humorného příběhu k hororu; viz ibid., s. 107), ale co je nejdůležitější – čtenářská interpretace vlastností entit zpřítomňovaných textem se pokaždé dotýká vztahu fikčního světa a světa (čtenářovi) aktuálního, a (svým způsobem díky tomu) často také otázky „přirozenosti“ či „nepřirozenosti“ narativu.

1.4 Referenční světy a „nepřirozený narativ“

Jelikož se v možných světech vyprávění, jak podotýká Eco, „individua [...] redukuje na kombinace vlastností“ (ibid., s. 159), zdá se být také přijatelné, že v různě komponovaných možných světech (a různých žánrech vyprávění umístěných podél osy „přirozenost/nepřirozenost“ narativu) aktivujeme s různou pravděpodobností do jisté míry odlišné encyklopedické rejstříky. Což by mělo rovněž znamenat, že narkotizujeme různorodé vlastnosti; nakonec, proměňují se i textové topiky, jimž proces narkotizace, jak již víme, podléhá. Eco narkotizaci se žánry spojuje jen vzácně, ale nezdá se, že by nám poskytl příčinu, jež by před narkotizací z jakéhokoli důvodu „chránila“ texty právě na základě konkrétního žánrového vymezení. K aktualizaci textu (a z našeho úhlu pohledu tedy k tématu narkotizace) ovšem Eco ještě dodává následující:

Jelikož text vkládá do hry určité individualizace (osob, věcí, pojmů) vybavené určitými vlastnostmi (mezi jinými i vlastností konat určité akce: individuum konající akce máme tudíž i ve výrazu /dnes přší/), čtenář je veden k aktivování referenčních indexů. Dokud však text není řádně aktualizovaný, definitivní rozhodnutí o tom, zda tato individua přísluší či nepřisluší k určitému světu, „reálnému“ nebo možnému, je odloženo. (ibid., s. 94)

K tomu bychom rádi dodali, že čtenář vyhodnocuje klíčové charakteristiky – např. přirozenost či nepřirozenost narativu – mj. na základě vlastností entit, a tedy na základě narkotizačních procesů. Jinými slovy, aktualizuje text za pomoci úsudku o narkotizovaných vlastnostech entit.

Jak se narkotizace podílí na kategorizaci, jakou je např. příslušnost k žánru či pozice na pomyslné stupnici „přirozený/nepřirozený narativ“, přibližuje Eco ještě na tomto příkladu:

Čtete-li, že /v jednom vzdáleném království žila jednou krásná princezna jménem Sněhurka/, pak téměř automaticky víme, že „princezna“ implikuje „ženu“ a tudíž „živou lidskou bytost ženského pohlaví“. Na této úrovni je individuum popsáno jako princezna rovněž obdařeno vlastnostmi, které – jelikož nejsou „analytické“, ale „syntetické“ – nejsou považovány za vlastnosti implikované. Tak například lidská bytost (ženského pohlaví) musí mít určité vlastnosti biologické (určité orgány, určitou průměrnou váhu, určitou průměrnou výšku, určité akční schopnosti). Oproti tomu čtenář ještě neví, které z těchto vlastností mají být aktualizovány [...]. (ibid., s. 96–97)

Entity světa vyprávění je možné definovat na základě jim přiřazených vlastností – ve vyprávění se typicky setkáváme a střetáváme s výrazy, které představují, vymezují, popisují či reprezentují fikční entity –, ale přiřazování těchto vlastností, jež bychom si mohli představit jako argumentativní důkaz jejich přítomnosti, je již složitější. Určit a doložit, které vlastnosti dané entity vyprávění zpřítomňuje, je úkol, který nezřídka končí v aporiích.

Obecně vzato, tváří v tvář otázce přiřazování vlastností fikčním entitám čelíme přinejmenším dvěma významným okruhům vlivů, které naše úsilí, vynakládáme-li ho za dnešních podmínek, v nejlepším případě komplikují. Zaprvé, jak ukázali mj. zástupci kostnické školy recepční estetiky, v textu jsou přítomna místa nedourčenosti, jež v důsledku v řadě případů zapovídají empirické ověření jediného významu, a tudíž nás také vzdalují od konkrétní, jednoznačně rozpoznatelné podoby fikčních entit. V důsledku čtenářsky orientovaných teorií literárního díla, a především coby důsledek poststrukturalistického a postmoderního myšlení, došlo k nepopíratelnému odklonu od představy jednoznačného významu jakožto udržitelného a nosného konceptu. Nekonečná semióza je ostatně uplatnitelná na jakýkoli znak, a úkol připsat kterékoli entitě „celek“ atributů nebude (přinejmenším ve většině případů, ujme-li se úkolu více interpretů) končit jednoznačnou shodou.

Druhý, neméně závažný okruh problémů nachází své jádro v diskuzi, zda fikční entity lze pokládat za „variace“ entit aktuálního světa, respektive v axiomu, že entity literárního vyprávění a entity, jimž přisuzujeme vlastnosti v běžné, neliterární komunikaci, se k sobě mají takříkajíc v měřítku jedna ku jedné. Jeden z ustavujících okruhů témat nám přitom poskytuje debata o úplnosti, respektive neúplnosti fikčního světa. „Klasickým problémem fikčního světa je jeho neúplnost; spolu s tím, že entity fikčního světa na rozdíl od entit světa aktuálního nejsou určeny ve všech svých attributech (ani popis entit aktuálního světa takto ‚úplný‘ samozřejmě není, ale zde můžeme předpokládat jeho – na popisu nezávislou – ‚úplnou‘ předlohu), je tím míněn i fakt, že hranice této neúplnosti nelze snadno stanovit,“¹³ píše ostatně Miroslav Červenka ve studii „Fikční světy lyriky“ – a nám tento citát může posloužit jako úvodní slovo, jež ústy jiného teoretika naznačuje rovněž směr úvah Umberta Eca.

V následujících podkapitolách rozvineme (1) význam konceptu *narkotizace* v textově-semiotickém pojetí interpretace Umberta Eca, (2) závislost konceptu narkotizace na teoretické pozici v prostředí teorií fikčních a možných světů, (3) roli kontextu, ve kterém může

---

¹³ ČERVENKA, Miroslav. Fikční světy lyriky. In: ČERVENKA, Miroslav; HOLÝ, Jiří; HRBATA, Zdeněk a kol. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 736.

být koncept narkotizace užíván, a sice na příkladu teorie „nepřirozeného“ narativu. Směřování našich úvah prozatím naznačujeme v těchto bodech:

1) V práci *Lector in fabula* předkládá Eco narkotizaci jako proces, který je na jedné úrovni řízen hierarchií vlastností entity (některé vlastnosti entitě náleží *nezbytně*, a procesu narkotizace tedy vzdorují zdárněji), která je ustanovávána mj. *optickým efektem*.

2) Marie-Laure Ryan a Petr Kořátko se řadí k teoretikům, kteří se ve svých textech věnují otázkám spojeným s fikčními i nefikčními entitami. Zároveň tito autoři k interpretaci přistupují odlišně – především pokud jde o ustavení „referenčního světa“ a interpretova či čtenářova vztahu k němu –, byť sdílejí některá východiska. Pokud nás zajímá podstata narkotizace v literárním textu a možnosti rekonstrukce tohoto procesu v kontextech enaktivismu a kognitivní naratologie, nemůžeme pominout tázání po vztahu světa naší zkušenosti a světa vyprávění.

3) Konstrukce fikčních entit dozajista odvisí od dalších podmínek existence samotného fikčního díla včetně podmínek (ne)tradičních způsobů jeho interpretace.

1.5 Umberto Eco a role narkotizace v interpretaci

Jakou roli plní Ecova narkotizace v interpretaci? Svět fikce je „možné [...] popsat v termínech individuí a vlastností,“ můžeme si společně s tímto autorem připomenout (Eco 2010, s. 154). Eco ale hned druhým dechem dodává, že takovýto „svět“ je v mnohém přístupný ve stejném smyslu, v jakém analyticky skrze „komponenční strukturu“ (ibid.) přistupujeme k jazykové jednotce, jako je slovo. Eco se např. ptá: „[J]e-li možné představit si síť interpretantů konstituujících význam /kocour/, proč by nebylo možno představit si síť interpretantů konstituujících univerzum, v němž se pohybuje Kocour v botách?“ (ibid.)

At' už nám ale jde o „kocoura“, nebo „Kocoura v botách“, zřejmě platí, že coby autoři či čtenáři jsme zvyklí pojímat fikční i nefikční entitu v popisu a chápání „atomisticky“, tj. s vědomím nebo skrze vědomí jejích vlastností. Podle Eca platí následující:

[N]arativní svět [si] vypůjčuje svá individua a jejich vlastnosti z referenčního světa „reálného“. A to je také důvod, proč vůbec můžeme dál mluvit o individuích a vlastnostech, i když by se nám jako primitivní měly jevit pouze vlastnosti. Individua se nám v narativních

světech jeví jako už prekonstituovaná¹⁴ a diskutovat o epistemologických podmínkách jejich konstituování je problém, který je dobré předat jiným typům bádání, týkajícím se konstrukce světa naší zkušenosti. (ibid., s. 160).

Zároveň ovšem Eco ve stejném textu tvrdí, že „[k]onstruovat svět znamená přisuzovat dané vlastnosti danému individuu“ (ibid., s. 164). Ocitáme se tedy v situaci, kdy je *konstituování individuí* ve světě vyprávění kladeno na úroveň *konstrukce světa*. Znamená to, že dotyčný svět je de facto určen vlastnostmi entit, které ho obývají, a tím spíše platí, že pokud zaměříme pozornost na „přisuzování vlastností“ fikční entitě (individuu), nemůžeme se zcela vyhnout podmínkám jejich konstituce. Jaké vlastnosti ovšem rozlišujeme a nakolik potenciálně podléhají procesu narkotizace? „Existuje [...] určitý rozdíl mezi vlastností logicky nezbytnou a vlastnostmi akcidentálními či faktuálními,“ podotýká Eco (ibid., s. 166), ale společně s ním dodejme, že „rozdíl mezi vlastnostmi nezbytnými a akcidentálními závisí na jakémisi ‚optickém‘ efektu“ (ibid.). Když se setkáváme s jazykovým znakem, v závislosti na kontextu jej interpretujeme s vědomím tohoto kontextu a platných podmínek, a když se nacházíme v kontaktu se světem vyprávění, říká Eco, podobně postupujeme i v případě fikčních entit – ad hoc budujeme hierarchii jejich vlastností.

Eco spoléhá na tzv. „metalingvistický těsnopis“ (ibid.), jehož validita je zaručována neustávajícím proudem korelací a ověřování s kontrolním souborem informací – *encyklopedií*, pro niž platí, že má ve zvyku „nevysvětlovat ty vlastnosti, které encyklopedie už zaregistrovala pod hesly hyperonymické povahy“ (ibid., s. 167). „Ekonomická pravidla implikace“ (ibid.), jak Eco nazývá pravidla omezující „nezkrocenost“ neomezené semiózy, umožňují ze své podstaty jen omezenou praxi zacházení s jednotlivými vlastnostmi fikčních entit i jejich celky. Na jednu stranu před sebou máme nepopiratelný praktický přínos implikačního rámce v oblasti běžné praxe, na druhou stranu tato kondenzační strategie zneprůhledňuje navazující kategorizaci vlastností entit ve vztahu k lidské zkušenosti. Což Ecovi neuniká a sám podotýká, že „[v] totálně ‚pedantské‘ sémantické reprezentaci by neexistovaly rozdíly mezi vlastnostmi nezbytnými a vlastnostmi faktuálními nebo akcidentálními“ (ibid.).

Na tomto místě odkazujeme k příkladu, který používá U. Eco (viz Obr. 1). Jeho úlohou je zde ilustrovat, jak je možné z teoretické pozice přistupovat k výběru vlastností konkrétní entity (které vlastnosti např. vůbec můžeme reflektovat), a představit příklad *autorské*

---

¹⁴ Tento náhled se ovšem – jak uvidíme – zásadně proměňuje v kontextu enaktivismu.

narkotizace, jež se v tomto případě odehrává na úrovni lexikálního výběru, který teprve zprostředkovává výběr vlastností dotyčné entity.

	zavřený prostor	pojízdný	tažený kořmi	s koly	se střechou	2 cestující	4 kola	sedadlo vpředu
brougham	-	+	+	+	+	0	0	-
hansom cab	+	+	+	+	+	+	-	-
coupé	+	+	+	+	+	+	+	+
	1	2	3	4	5	6	7	8

Obr. 1. Vlastnosti v sémantické analýze dle U. Eco. Nástin vybraných vlastností objektivě uchopené entity v literárním textu, naznačující arbitrární povahu narkotizace (prováděné autorem či čtenářem) v sémiotickém kontextu. Příklad Eco vybral z textu *Un drame bien parisien* Alphonse Allaise a používá jej jako ilustraci hierarchizace vlastností fikční entity. Eco mj. pomocí tohoto schématu ukazuje, jak je výběr prostředků vyprávění (v tomto případě označení typu vozu) řízen reflexí vlastností entit v souvislosti s cíli topiku – s tím, jaký cíl přiřkneme vyprávění, resp. jak vymezíme jeho téma. Některé vlastnosti mohou být narkotizovány, protože jsou *nedůležité*. V případě, jež vybírá Eco, označuje za nedůležité vlastnosti 7 a 8; tyto vlastnosti jsou v jeho pojetí narkotizovány jak autorem, tak čtenářem. Znaménko *plus* značí přítomnost vlastnosti, *minus* její absenci a *nula* její nevynezenost. Překresleno podle: Eco 2010, s. 170.

Už z úvodu této práce víme, že vlastnosti entity mohou být narkotizovány autorem i čtenářem (Eco 2010, s. 170). Které vlastnosti ale narkotizaci podléhají s největší lehkostí? A odpovídají stejné skupině vlastností, které bude autor či čtenář narkotizovat nejspíše, tedy nejpravděpodobněji?

Zdá se, že podle Eco je procesem narkotizace potenciálně ohrožena jakákoli vlastnost, ovšem místy zřejmě jen do jisté míry, jak naznačuje rys „nezbytnosti“ vybraných vlastností. Ve stejnou chvíli ale musíme mít na paměti, že – jak podotýká Eco – „[k]aždý si své nezbytné vlastnosti volí sám“ (ibid.)¹⁵ a zvolené vlastnosti zastávají (pouze) kontextuálně „privilegované pozice“ (ibid.). Vlastnosti v takových pozicích Eco nazývá také „esenciální vlastnosti“ (viz ibid.), které blíže určuje jejich významem pro „cíle topiku“ (ibid.). Tento postup „hierarchizace“ vlastností, a především jejich kondenzace, si můžeme přiblížit na příkladu, který používá Eco – pro tuto příležitost si vypůjčil příběh o Karkulce:

Text [...] nevypočítává všechny možné vlastnosti tohoto děvčátka; sdělením, že je to děvčátko, pověřuje naše schopnosti konat sémantické explikace úkolem stanovit, že to je lidská bytost ženského pohlaví, vybavená párem nohou atd. Aby to text dokázal, odvede nás, neexistují-li příkazy opačné, k encyklopedii, která reguluje a definuje „reálný“ svět. Bude-li muset provést korekce, jako v případě vlka, upřesní nám, že vlk „mluví“. Narativní svět si vypůjčí – nejsou-li tu opačné příkazy – vlastnosti „reálného“ světa, a aby přitom neplýtvал energií, vkládá do hry „hotová“ rozpoznatelná individua, aniž by je vlastnost po vlastnosti rekonstruoval. Text nám individua představuje prostřednictvím obecných či vlastních jmen. (ibid., s. 159)

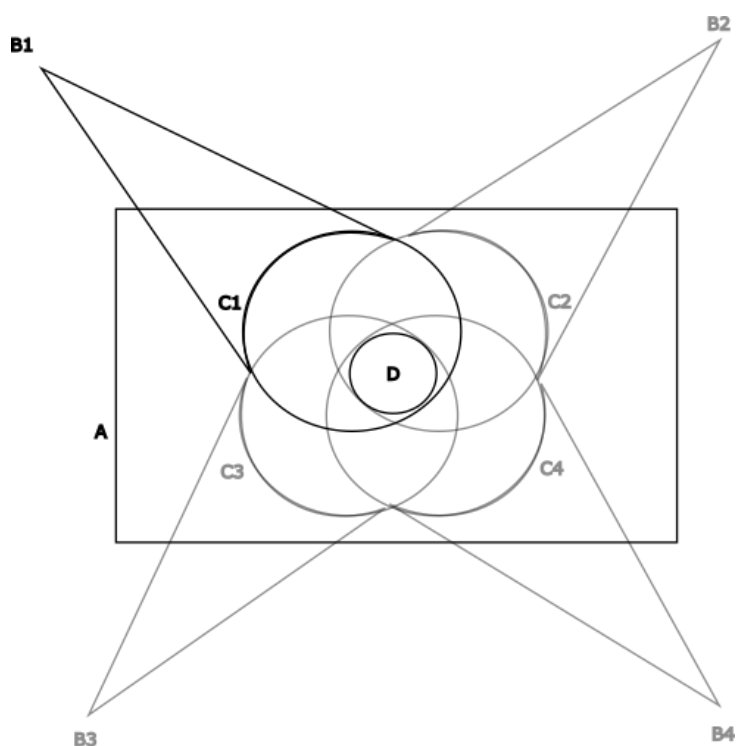
Podle tohoto náhledu se čtenář s vlastnostmi fikční entity vyrovnává takřka výhradně skrze možnosti, jež mu nabízí dostupná kulturní encyklopedie. Domníváme se, že ačkoli tento přístup může být zcela relevantní v případě, že text pojmáme výhradně jako nástroj reprezentace, nenabízí v konečném důsledku příliš možností výkladu, pokud jde o individuální čtenářskou interakci s vyprávěním (přínejméně pokud nepočítáme s důsledky záměrné ignorance, narušení ani potlačení vlivu encyklopedie, potažmo s možností její neuplatnitelnosti, např. ve chvíli, kdy je nějakým způsobem její obsah poškozen), a zejména ve vztahu k otázce *zkušenosti*. V širším náhledu – v pojetí enaktivismu – je „optický efekt“ (naš vztah k rekonstrukci neosobního zájmu samotného vyprávění, respektive cílů topiku, viz Obr. 2) rozšířen o tzv. zkušenostní pozadí (*experiential background*), které – jak uvidíme ve třetí kapitole – ve sféře exprese (jež je do jisté míry v pojetí M. Caracciola protipólem reprezentace) nabízí širší možnosti individuálně pojaté konstrukce fikčního světa.

Podobnost s optickým efektem, který v Ecově pojetí určuje, jaké vlastnosti entit umístíme v hierarchii jejich vlastností nejvýše, nacházíme v Caracciolově náhledu na interakci

---

¹⁵ Tamtéž se Eco krátce vyjadřuje k nejednoznačnosti užívání výrazu „nezbytnost“ v našem kontextu.

čtenáře a textu ve stavu čtenářova zkušenostního pozadí a v selekčním přístupu k informaci; že jde o přístup *selekční*, přitom vychází z toho, jak Caracciolo rozumí smyslovému vnímání – to totiž považuje za selekční i v „reálném“ světě. Ecova narkotizace (kterou v této práci nazýváme také „reprezentační narkotizace“ či narkotizací ve sféře reprezentace) sice teoreticky může být individuální – pro každého čtenáře při různých příležitostech může být do popředí stavěna jiná vlastnost entity –, ovšem jen do míry, jakou dovoluje „dohled“ cílů topiku, který v důsledku řídí i rozsah očekávatelných mentálních reprezentací, jež se objevují v mysli čtenáře. Oproti tomu narkotizace narkotizace ve sféře exprese (o které podrobněji pojednáváme v kapitole „Narkotizace v enaktivismu“), utváří působivější možnosti ve smyslu reflexe individuální, neopakovatelné zkušenosti, jež náleží vždy pouze jedinému čtenáři a jedinému čtení. Omezme se ale prozatím, ještě na chvíli, na kontext narkotizace v Ecově pojetí a podívejme se na vybrané otázky referenčních světů a naratologické teorie, které s významem narkotizace úzce souvisejí už jen z důvodu, že nás nutí zaujmout stanovisko tváří v tvář otázce, jak vůbec pojímat vlastnost fikční entity.

Obr. 2. Narkotizace a optický efekt. A: souhrn vlastností (fikční) entity, B: hledisko, z něhož vyvstává vliv optického efektu, C: souhrn vlastností entity zpřítomněných textem), D: „jaderné“, esenciální vlastnosti entity. U. Eco tvrdí, že k procesu narkotizace dochází mj. na základě působení optického efektu, kterému se nevyhne ani autor, ani čtenář. Cíle topiku jsou sice dle Eca neosobním zájmem textu, ale optický efekt – působení našeho vztahu k rekonstrukci cíle topiku – je *osobní*; ne každý čtenář cíle topiku definuje stejně. Pravděpodobněji narkotizované vlastnosti entity na Obr. 2 nalezneme mimo kužely hledisek a vně kružnic. Esenciální vlastnosti entity (ve středu schématu) narkotizaci podle Eca odolávají ze všech vlastností nejnárodněji, ale jejich narkotizace je rovněž možná.

Jak jsme už naznačili, dlouho se ví o okruhu problémů, které vyvstávají z otázky, nakolik se fikční entity podobají entitám, které – jak se alespoň domníváme – známe z našeho „reálného“ světa. Někteří problém možných světů dokonce spojují s Kantovým tázáním po možnosti postihnout věc o sobě (Eco 2010, s. 160). A není divu: pokud bychom se takříkajíc jednou provždy rozhodli (s platností alespoň pro určitý teoretický diskurz), jak chápat entity vyprávění, možná by bylo možné v některých bodech výrazně prohloubit možnosti mezioborového, v jádru ovšem literárněteoretického bádání. Bylo by bláhové předpokládat, že kantovské transcendenci unikneme prchavou změnou teoretického rámce, máme ovšem za to, že právě její heideggerovské rozvedení a fenomenologická tradice výrazně přispěly ke zrodu teorie enaktivismu, již zastává M. Caracciolo a která nás očekává v dalších kapitolách.

Způsoby zacházení s fikčními entitami se nicméně neodvíjejí pouze od tu reflektovanější, tu bezpečně vzdálené otázky „věci o sobě“. Proto se na otázku vlastností na následujících stránkách podíváme opět z jiného úhlu a pozastavíme se u několika dílčích otázek uchopení vztahu možného a aktuálního světa, jakož i některých existujících teoretických pozic. Následně situaci ještě „zkomplikujeme“ přesunem k diskuzi o tzv. nepřirozeném narativu.

1.6 Referenční světy a problém významu

Abychom mohli pokud možno konstruktivně uvažovat o vlastnostech fikčních entit, je nejprve potřeba zvážit povahu samotného fikčního světa. Naše chápání referenčních světů, ve kterých se daná entita (společně s danými vlastnostmi) nachází, nutně do značné míry ovlivňuje, jak se rozhodujeme přistupovat k entitám, které zabydlují světy vyprávění. Primární napětí přitom pochází z odpovědi na otázku, nakolik přísně se rozhodneme odlišovat fikční a (právě) aktuální svět. Rozhodneme se literární postavu chápat jako reprezentaci předobrazu, potažmo reprezentaci složky předobrazu? Čistě fikční entitu? Už jen tyto dva skromné návrhy vedou ke spleťtým úvahám, komplikacím, a místy dokonce k nerozhodnutelným pozicím. Přijmout jednoduchou odpověď v těchto a příbuzných dilematech znamená přijmout ten či onen axiom a uskutečnit svého druhu „skok víry“. Z našeho úhlu pohledu se podnětný střet teoretických pozic, nápomocný nejen v kontextu naznačeného okruhu otázek, odehrává v textech M.-L. Ryan a P. Kořátka. Předvést to můžeme např. v kontrastu dvojice kratších příspěvků „Fikce, nefaktuály a princip minimální odchylky“¹⁶ a „Fikce, skutečnost a radikální vyprávění“¹⁷.

---

¹⁶ RYANOVÁ, Marie-Laure. Fikce, nefaktuály a princip minimální odchylky. Přel. Jitka CARDOVÁ. *Aluze* 9, 2005, č. 3, s. 105–118.

¹⁷ KOŘÁTKO, Petr. Fikce, skutečnost a radikální vyprávění. *Organon F* 20, 2013, č. 1, s. 72–96.

Pokud jde o Ryan a Kořátka, interpretační rámce, které zapojují do snahy vytvořit udržitelnou koncepci fikčního světa, se liší především v uchopení významové báze, kterou bude patrně nejvhodnější označovat jako *referenční svět*. Zatímco Ryan využívá možností principu minimální odchylky (dále PMO) a fikčního přesoustředění (*recentering*), přičemž neúplný fikční svět vyplňuje informacemi z „kontrolního“, aktuálního světa, Kořátka se ve snaze o deproblematizaci a zjednodušení debaty o možných světech ubírá jinou cestou. Když ale ve shrnutí své pozice konstatuje, že „[f]ikční svět díla je pro čtenáře reálný svět našeho života (upravený podle instrukcí textu), a tedy něco principiálně úplného“ (Kořátka 2013, s. 83), ocitá se v opozici nejen vůči Ryan, ale také vůči Ecovi, který „reálný svět“ počítá mezi další kulturní konstrukty, jejichž úplnost je přinejmenším diskutabilní.

Rozdíl mezi pozicemi Ryan a Kořátka si v tomto kontextu můžeme přiblížit pomocí reflexe jejich náhledů na ontologický status entit, které se ve fikčním světě objevují – za příklad si můžeme vzít postavu, k níž se ve *Vojně a míru* L. N. Tolstého vztahujeme pod označením „Napoleon Bonaparte“ a jíž se oba teoretici ve svých textech věnují. Ryan se ve „Fikci, nefaktuálech a principu minimální odchylky“ zaobírá mj. otázkou, nakolik se fakt, že Bonaparte měl několik sourozenců, „propisuje“ do fikčního světa narativu *Vojny a míru*. Jinými slovy, autorka se zaměřuje na konkrétní vlastnost entity „Napoleon Bonaparte“.¹⁸

Pokud důvěřujeme mechanismům PMO, budeme postavu Napoleona z *Vojny a míru* L. N. Tolstého vykládat jako osobu obdařenou sourozenci. Prohlásit, že Napoleon je jedináček, je podle PMO jednoduše chybné. Je ale překvapivé, že interpretaci, kterou považuje za adekvátní, Ryan zároveň označuje za irelevantní (viz Ryanová 2005, s. 113). Podle této autorky Napoleonovi sourozenci ve *Vojně a míru* nehrají žádnou roli, ale zároveň je jejich imaginovaná „přítomnost“ žádoucí – byť je ve stejnou chvíli zbytečností. „[V] realistickém románu je jediný rozdíl mezi skutečným a fikčním světem v tom, že ten druhý obsahuje některé členy navíc – imaginární románové postavy,“ píše Ryan (ibid.) ve stejném textu, ovšem tím rozpor ještě prohlubuje. Nebylo by pak přesnější v tomto případě hovořit spíše o „imaginární neexistenci postav“? Pokud Napoleonovým sourozencům nemáme přikládat váhu, ale pořád máme s jejich přítomností počítat, přinejmenším jsme svědky problematického „estetického“ nesouladu mezi rysy ideální interpretace, pro kterou v jednu chvíli platí jak hodnocení „adekvátní“, tak „irelevantní“. Koncept PMO, který Ryan využívá, se v tomto ohledu v zásadě shoduje s principy interpretace vlastností entity, které Eco uplatňuje pomocí narkotizace a optického

---

¹⁸ Někteří autoři užívají v souvislosti s vlastními jmény, které se objevují v narativech a zároveň jsou známé z „reálného“ světa, užívají výraz „rigidní designátory“, který komplikuje teoretické uchopení těchto entit. Domníváme se, že ani takovým výrazům se ovšem v principu princip narkotizace nevyhýbá.

efektu „osvětlujícího“ cíle topiku; pokud by Ryan chtěla využít Ecova názvosloví, patrně by se nabízelo prohlásit, že vlastnost „mít sourozence“ je irelevantní pro textový topik.

Oproti tomu Kořátko vyslovuje obavu ze „skutečnosti“, že „text po nás [...] vyžaduje, abychom uvažovali *o osobách* – máme-li si z něj poskládat příběh, který by dával smysl“ (Kořátko 2013, s. 75). Připomíná pojem *role*, ale tento koncept, který entitu nahrazuje funkcí, nepovažuje za dostačující. Problém, říká Kořátko, je v tom, že role, „jsou [pouze] někým splňovány, jsou navzájem kompatibilní či nekompatibilní atd.“ (ibid.), ale ve stejnou chvíli jsou co do své funkcionality omezené – nevykazují vlastnosti ve smyslu, v jakém jsme zvyklí o nich mluvit ve spojitosti se samotnými entitami. Řečeno s Janem Tlustým, „Kořátko považuje přemístění (přesoustředění) a ‚přesun‘ všech našich znalostí do tohoto světa za příliš komplikovaný manévr a navrhuje, abychom ‚zůstali‘ pouze v rámci jediného světa s tím doplněním, že představu světa měníme jenom a výhradně na základě instrukcí textu. Tento svět – tak jak jej prožíváme či vnímáme – je z našeho pohledu vždy úplný.“¹⁹ Ani tato teze – *tento svět je vždy úplný* – se ale plně neshoduje s Ecovým náhledem.

1.7 (Ne)přirozený narativ a (ne)možné světy

Problematika výroků o fikčních entitách je ovšem složitější, než by se mohlo zdát z protikladu reprezentovaného Kořátkem a Ryan – totiž z rozdílů v přístupu ke světu vyprávění v zásadě na základě vztahu narativní fikce a faktualů. Věříme, že je zapotřebí fikční entity reflektovaně vykládat jednak jako svébytné „textové entity“, jednak jako textově zpřítomnělé entity aktuálního světa. Brian Richardson tvrdí, že „postavy se mohou podobat lidem, ale jsou též verbálními konstrukty, které s reálným lidským chováním nemají vůbec nic společného, a právě z tohoto důvodu jsou zajímavé“.²⁰ Tento výrok takřka stojí za to podtrhnout – nikoli ani tak proto, že by tyto postavy nutně musely být zajímavé, ale se zvláštním ohledem na skutečnost, že se vskutku jedná o „verbální konstrukty“, na jejichž textovou danost bychom neměli zapomínat. Richardsonovo tvrzení svým významem ovšem zachází dále, než by se na první pohled mohlo zdát.

---

¹⁹ TLUSTÝ, Jan. *Příliš hlučná prázdnota: Mezery, otřesy a smysl v literárním díle*. Brno: Host, 2022, s. 96.

²⁰ RICHARDSON, Brian. *Teorie nepřirozeného narativu*. Přel. Bohumil FOŘT. Praha: Ústav pro českou literaturu, 2020, s. 70.

Richardson v *Teorii nepřirozeného narativu* odmítá²¹ záruku PMO a jistými rysy se nápadně blíží Kořátkově teorii radikálního vyprávění – a sice v pojetí určitého typu narativní fikce, konkrétně zejména pozdních děl Samuela Becketta.

Jak ale uchopit vlastnosti fikční entity, pokud by tato entita nebyla vlastní našemu „reálnému“, aktuálnímu světu (pokud by její vlastnosti neodpovídaly vlastnostem běžně definovaným či definovatelným ve světě mimo narativní literaturu), tedy světu faktuálů a, zdá se, tedy primárnímu referenčnímu světu, bez jehož přítomnosti (přinejmenším implikované) se v naratologických a interpretačních úvahách obejdeme jen stěží?

Brian Richardson nám pomáhá uchopit skutečnost, že některá literární díla (narativy nepřirozeného narativu) se zpěčují většině naratologických teorií,²² které jsou, bráno důsledně, necelistvé. Pokud totiž chceme nalézt přijatelnou koncepci (re)konstrukce vlastností fikční entity – je-li tento cíl vůbec dosažitelný v uspokojivém rozsahu a myšlenkové celistvosti –, musíme se vypořádat s otázkami, „do kterého světa“ tato entita „patří“ (ve kterém se její vlastnosti uplatňují či ve kterém jsou situované), jak uchopit celek potenciálních vlastností a jak dešifrovat zájem autora či čtenáře vzhledem k relevanci dotyčných vlastností. Ještě nad rámec těchto problémů je však zapotřebí reflektovat otázku rozmanitosti narativů, jež „svým“ fikčním entitám propůjčují odpovídající rozmanitost vlastností, stejně jako rozmanitost hledisek jejich důležitosti. A zároveň je třeba vzít v úvahu, že – jak výstižně poznamenává Richardson – „[t]éměř všechny současné teorie narativu jsou založeny na mimetických předpokladech a vycházejí z toho, že vypravěči jsou jako lidští mluvčí, že fikční postavy připomínají lidi [...] a že čtenáři zacházejí s postavami a událostmi ve fikčních dílech zhruba stejně, jako to dělají s lidmi a událostmi ve svém každodenním životě“ (Richardson 2020, s. 7). Aby toho nebylo málo, k tomu bychom měli připočít i možnost, že fikčním entitám (nejviditelněji, ale nejen postavám vystupujícím v narativech) je vhodné přiřknout status „objektu vyššího řádu“²³ (*object of higher order*) – tedy entity, jež je více než souhrnem svých vlastností a jejíž vlastnosti si uchovávají vzájemné vztahy, i pokud procházejí změnou (viz Eco 2009, s. 88).

---

²¹ „[U]ž nemůžeme déle spoléhat na to, co Marie-Laure Ryanová nazývá ‚principem minimální odchylky‘ [...], protože tento princip předpokládá relativně stabilní fikční svět. V rámci nepřirozené fikce musíme očekávat opakující se odbočky, často takové, které si samy určují svou další vlastní cestu.“ (Richardson 2020, s. 47)

²² Viz např. zhodnocení Doleželova díla: „Dílo Lubomíra Doležela z velké části slouží jako výtečný průvodce po narativních světech, ovšem ve chvíli, kdy vkročí na území logicky nemožných světů nepřirozených narativů, objevují se v Doleželově teoretizování jisté námitky.“ (ibid., s. 42)

²³ ECO, Umberto. On the Ontology of Fictional Characters. A Semiotic Approach. *Sign Systems Studies* 37, 2009, č. 1/2, s. 88.

Mimeticky založeným teoriím (např. Kořátkově, Ryan, ale i Ecovu přístupu k rozboru sémantických rysů entit v možném světě) v zásadě nezbyvá než ignorovat taková specifika literárního textu, která se vymykají. Souhlasíme totiž s Richardsonem, když uvádí: „Zdá se jasně prokázané, že postava může být odvozena z žité zkušenosti, personifikovat nějakou ideu, existovat jako umělecký výtvar či může oživovat postavu z jiného díla. A je naprosto zřejmé, že mnohé postavy plní vícero z těchto funkcí najednou. Proto potřebujeme takový zastřešující model, který by všechny ty různorodé postavy, které se vyskytují ve fikčních narativích, uchopil rovnocenně“ (Richardson 2020, s. 71).

Teorie nepřírozeného narativu ovšem sama o sobě rovnocenné teoretické uchopení postav ani obecně fikčních entit neskýtá. Proto se v dalších kapitolách obracíme k enaktivismu, především k myšlenkám Marca Caracciola a jeho pojetí zkušenosti. Nabízí přijatelný rámec interpretace vlastností fikčních entit, schopný alespoň částečně vyřešit – či obejít – schizma referenčních světů (možných i nemožných) a přírozeného a nepřírozeného narativu? Anebo lépe: proměňuje ontologický status fikčních světů, respektive „jejich“ entit, do té míry, že umožní adekvátní – a pokud možno intuitivní – zacházení s fikčními entitami? Jinými slovy: Nabízí takovou aktualizaci Ecovy narkotizace – jež je dozajista na nějaké úrovni účastna psaní i čtení –, která by mohla být uplatnitelná v širším poli, a tedy přispět k syntetické reflexi jak mimetické, tak anti- a nemimetické tradice?

Samozřejmě je také možné, že, jak podotknul A. C. Bradley, „[u]mělecké dílo není svou povahou ani část, ani kopie skutečného světa [...], ale svět sám o sobě, nezávislý, úplný, autonomní; a chceš-li si umělecké dílo plně přivlastnit, musíš do tohoto světa vstoupit, podrobit se jeho zákonům a ignorovat dočasně názory, cíle a konkrétní podmínky, které ti přísluší ve světech skutečnosti“²⁴ a můžeme toto přesvědčení pojmut doslovně²⁵ ve smyslu naprosté oproštěnosti světa díla od náležitostí (konstruktů) aktuálního světa – ale jakmile tak učiníme, vzdáváme se možnosti pojímat fikční entitu jako logicky dekonstruovatelné, na textově implikovaných inferencích založené kategorie, a v konečném důsledku též veškerých noetických nároků. Jak ostatně hned v předmluvě k *Heterocosmice* poznamenává Lubomír Doležel (2003, s. 10), „fikci můžeme pochopit jen v protikladu ke skutečnosti (aktualitě)“.

---

²⁴ Citováno podle DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003, s. 5.

²⁵ Je ale pravděpodobné, že Bradley se především vymezoval vůči mimetické tradici „omezeného“ naivního čtení, proti němuž se o dekády později vymezuje mj. Lubomír Doležel.

2 Kognitivní vědy a teorie enaktivismu

Protože se kognitivní vědy zabírají studiem mysli a mozku a jelikož pod toto označení spadají postupy a nástroje jak filozofie mysli, psychologie, antropologie či lingvistiky, tak neurověd,²⁶ příspěvky, které světu pod jménem kognitivních věd nabídli jednotliví badatelé, se od sebe co do užívaných metod a pracovních rámců tu méně, tu více liší. Navzdory tomu se již tradičně hovoří o dvou generacích kognitivních věd.

Jejich rozdílnost demonstruje protiklad příklonu k výpočetním modelům mysli na jedné straně (první generace) a zájmu o otázky interakce organismu (subjektu) a jeho prostředí na straně druhé (druhá generace). Přesun od první ke druhé generaci lze charakterizovat jako odklon od uchopení veškeré kognice coby způsobů zacházení s abstraktními symboly ve formě propozic. Téma mentální reprezentace v kontextu druhé generace kognitivních věd ztrácí svou dosavadní pozici výsadního, samostatně, či alespoň výsadně determinujícího faktoru, jakou zastával v teorii výpočetní teorie kognice a v představě čtenářské realizace textu jakožto „čistého“ procesu informačního zpracovávání.

Jak k vývoji uvažování v kontextu kognitivních věd poznamenává Marco Caracciolo, samotné zpracovávání informace ve smyslu strojového „uvažování“ (Caracciolo 2014, s. 17), které se na jisté úrovni blíží procesům v pozadí Ecovy teorie interpretace, nepřináší příliš rozvinuté „making sense of a story“ – neobdařuje příběh smyslem. Druhá generace kognitivních věd na základě identifikace podobných limitací formuluje poměrně přímočarý axiom: fungování lidské mysli se zásadně liší od fungování počítače (ibid.). Francisco Varela, Evan Thompson a Eleanor Rosch, ke kterým se coby k originálním postavám enaktivismu Caracciolo při řadě příležitostí obrací, přitom zpochybňují nejen tvrzení objektivistické tradice, ale též přístupy subjektivismu. Zjednodušeně řečeno tvrdí, že „mezi póly subjektivismu a objektivismu musíme najít „střední cestu““ (ibid., s. 18). V prostředí druhé generace se mimo to objevuje stále přijímanější názor, podle něž je kognice „vtělená a situovaná“ (ibid., s. 19).

Jak ale ve vztahu ke kognitivním a humanitním vědám alespoň rámcově uchopit enaktivismus? Nejefektivnější patrně bude, pokud jej budeme pojímat „synteticky“: jako soubor prostředků a předpokladů a jako svého druhu mezní oblast výzkumu utváření smyslu, která respektuje jak vědeckou metodu, tak pluralitu leckdy vyvstávající v humanitní linii (naratologie, filozofie identity, ontologie nebo gnozeologie). „[E]naktivismus nám může poskytnout velice potřebné přemostění mezi vědeckým výzkumem kognice a humanitním

---

²⁶ Viz také CARACCILO, Marco. *The Experientiality of Narrative. An Enactivist Approach*. Berlín: De Gruyter, 2014, s. 16.

bádáním,“ tvrdí Caracciolo (2012, s. 381), přičemž v podloží tohoto výroku spočívá myšlenka, že „senzomotorické spojení organismu s jeho prostředím je kognitivní povahy a je z podstaty smysluplné“ (ibid.) a že v konečném důsledku utváření významu umožňuje existenci „světa“ naplněného významem (viz ibid.).

Enaktivismus v širokém smyslu slova neskrývá svou ambici vstupovat do působnosti kognitivních věd a jejich význam nahrazovat vlastními interpretacemi. Jak tvrdí Meyer a Brancazio, „enaktivní teorie, s původem v práci dvojice Maturana – Varela [...], se odklání [...] od výpočetního pojetí mysli a namísto toho usiluje o teorii kognice spjatou se základními organizačními biologickými procesy“.²⁷ Jinak řečeno, v jádru enaktivní teorie, která ovšem čerpá mj. z díla Maurice Merleau-Pontyho a fenomenologické tradice, spočívá snaha spojit „biologickou organizaci“ a kognitivní procesy.

2.1 Kognitivní naratologie

Svým způsobem podobnou rozmanitost jako samotná sféra kognitivních věd nabízí také obor kognitivní naratologie. Jak ostatně poznamenala M.-L. Ryan, kognitivní naratologie „není ani tak sférou výpůjček hotových²⁸ konceptů z kognitivních věd a jejich aplikace na texty shora dolů jako spíše předmětem důvěry ve schopnost naší mysli odhalit, jak tato vytváří, dekoduje a užívá příběhy“ (Caracciolo 2014, s. 13).

Kognitivní naratologie v lecčem navazuje na rámce nastavené klasickou naratologií – obzvlášť znatelné je to např. v případě anticipačních (strukturalistických) snah R. Barthesa, G. Genetta nebo J. Cullera z 60., respektive 70. let 20. století –, na kterých ještě ve druhé zmíněné dekádě staví ti badatelé, kteří obzvláštní důraz kladou na otázky recepce a čtenářských reakcí.²⁹ Mimo to jsou ale počátky kognitivní naratologie viditelně poznamenány schematickým přístupem k reprezentaci poznání skrze rámce a scénáře (Herman 2013, odst. 8) coby prostředky interpretace, jež v kontaktu recipienta s dílem mají výsadní postavení – především coby „zjednodušené“ modely kognitivních procesů.

Další teoretici, zejména kolem přelomu 20. a 21. století, se pouštěli do zkoumání konceptu, který nazvali „zkušenostní repertoár“ a jehož úlohou bylo osvětlit procesy čtenářského (interpretačního) zaplňování či doplňování prázdných míst. S tím samozřejmě

---

²⁷ MEYER, Russel; BRANCAZIO, Nick. Putting Down the Revolt: Enactivism as a Philosophy of Nature. *Frontiers in Psychology*, 21. 10. 2022.

²⁸ V tomto kontextu v originále „ready-made“.

²⁹ HERMAN, David. Cognitive Narratology. In: HÜHN, Peter et al. (ed.). *the living handbook of narratology* [online]. Aktualizováno 24. prosince 2013. Hamburg: Hamburg University, odst. 7.

souvisí naše chápání kontextu a kontextuálních rámců: „Akce provedená danou konfigurací účastníků (nebo jež takové účastníky postihuje) je nutně spojená s určitým kontextem a v tomto kontextu též musí být nahlížena. Dokonce i v případě, že kontext není jazykově plně reaktivován (po první zmínce).“ (ibid., odst. 10) To vše zřejmě ve snaze přiblížit se adekvátnímu popisu utváření světa příběhu ve vztahu ke světu aktuálnímu a k platným kognitivním procesům účastným ve spojování těchto dvou sfér. Dodejme, že v posledních dvou desetiletích prošla kognitivní naratologie výrazným procesem interdisciplinarizace a posunula se až na hranici s medicínskými disciplínami.

2.2 Enaktivismus (a jeho prameny)

Krátkou pracovní definici pojmu „enaktivismus“ jsme již uvedli, ale je zapotřebí zdůraznit, že v prostředí literární teorie je vhodné zacházet s ním obzvláště obezřetně. Nejen proto, že se zrodil v jiném prostředí a do studia literatury je nutné uvádět jej s adekvátními proměnami modelů, ale především z důvodu, že pod ním v závislosti na kontextu jednotliví autoři rozumí něco jiného. A protože jej považujeme za význačný, a zároveň si uvědomujeme jeho mnohovýznamovost, pro potřeby této práce tímto pojmem nadále bez dalšího odkazujeme k myšlenkám Marca Caracciola, obsaženým zejména v knize *The Experientiality of Narrative: An Enactivist Approach*.

Mezi základní otázky, s nimiž se Caracciolo vyrovnává, patří velká otázka vědomí a zkusmé uchopení fikčních entit, které čtenáři předkládá, tvoří základ teoretické platformy, v jejímž rámci chápe literární text a na kterou rovněž vyzvedá zkušenost. Už když přejímá obecně široce přijímané přesvědčení, že „pouze cítící živé bytosti mohou být vědomé, mohou zažívat svět“ (Caracciolo 2014, s. 1), naznačuje, že ve středu jeho zájmu nalezneme rozdíly v pojetí člověka či věci v aktuálním světě a pojetí člověka či věci ve fikčním světě narativního literárního díla. Na jedné straně přijímá za vlastní myšlenku, že uskupení slov³⁰ z racionálních důvodů nemůže oplývat vědomím, na straně druhé tvrdí, že se postava coby součást vyprávění vymyká „mechanistické“ koncepci (kterou známe např. z prostředí Ecovy textové sémiotiky). Jako výsledek spojení těchto stanovisek se dostáváme k možnosti, že v rámci uvažování o literárních postavách jim přisuzujeme jistou zkušenost, ačkoli jsme si zároveň vědomi, že zkušenosti v pravém slova smyslu dotyčná postava není schopna.

---

³⁰ V originále „word-mass“.

Jenže jakou zkušenost pak literární postavě přisuzujeme? Co je jejím obsahem? Poněkud zjednodušeně řečeno, podle Caracciola je jím naše, tedy čtenářská zkušenost, kterou při kontaktu s postavou prožíváme (ibid., s. 3). Aby se s tímto „zkušenostním posunem“ vyrovnal, vychází Caracciolo ve svých úvahách z naratologie a tradice uvažování o zkušenosti, již do literárního bádání zavedla Monika Fludernik, a navazuje na práci Johna Searla, Daniela D. Hutta a dalších filozofů, kteří se v 90. letech 20. století zabývali filozofií mysli.³¹ Svůj náhled na čtení, především na roli čtenáře, staví ale také do jisté míry na poznacích psycholingvistiky a kognitivně-psychologického výzkumu, podle nichž se na čtení zkušenost podílí velice výraznou měrou.³² Zastává přesvědčení, že výpočetní model mysli nemůže adekvátně popsat „smyslové vjemy, emoce, hodnocení“ (ibid., s. 46), a hlásí se k enaktivistickému manifestu, podle něhož základní formu enaktivního přístupu utváří pětice vzájemně propojených myšlenek: autonomie (*autonomy*), utváření smyslu (*sense making*), vznik (*emergence*), vtělenost (*embodiment*) a zkušenost (*experience*).³³ Jako bazální popis jeho výzkumného zájmu bychom mohli použít následující úryvek:

Studium zkušenostního rozměru narativu (budu jej nazývat „experencialita“), jenž klade důraz na situovanost a vtělenost čtenářova kontaktu s příběhy a na způsob, jakým ze zkušenostní interakce textů a čtenářů vyvstává smysl. Krátce řečeno, budu zastávat názor, že příběhy se nabízejí coby zkušenosti prochnuté představitostí – díky způsobu, jakým využívají a pozměňují organizaci čtenářské znalosti zkušenosti. (ibid., s. 4)

V Caracciolově pojetí při čtenářově setkání s textem dochází k interakci textu a čtenářova zkušenostního pozadí (viz také Obr. 3); tato interakce se odehrává na více úrovních zkušenostního pozadí a vede k utváření chápání narativu i k dalším proměnám zkušenostního pozadí (narativ působí na čtenářovo zkušenostní pozadí a zkušenostní pozadí ovlivňuje, jak čtenář utváří smysl). Entity narativu nechápe Caracciolo jakožto předem dané, nýbrž jakožto vznikající právě v kontaktu čtenáře a textu. Obsah zkušenostního pozadí, který se v průběhu utváření smyslu aktivuje, přitom může být (zejména na nižších úrovních) zřetelně spojen s biologickým či evolučním ustrojením čtenáře-člověka a interakce čtenáře a textu se na těchto úrovních může vyjevovat mj. projevy, které jsou bytostně tělesné.

---

³¹ Jak Caracciolo sám podotýká, navazuje spíše na tyto a spřízněné autory než na dílo psychologů či neurovědců (viz Caracciolo 2014, s. 15).

³² Patrné je to souhrnně v Caracciolově pojetí, ale explicitně viz např. ibid., s. 45–46.

³³ Caracciolo se ovšem vzdává nároku na rys, který nese označení „autonomy“. K otázce hodnot, a především tématu hry, viz Caracciolův komentář manifestu (ibid., s. 79).

Pokud jde o pojem „experencialita“, Caracciolo sice významově navazuje na linii jeho užívání, kterou v knize *Towards a „Natural“ Narratology* představila M. Fludernik, zároveň ale jeho význam poměrně zásadně pozměňuje. Namísto toho, aby Caracciolo experencialitu prohlásil za vlastnost narativu, „povyšuje“ ji na jev, který provází už samotnou bazální skutečnost, že text má svého autora a čtenáře. S Fludernikovou ovšem souhlasí v otázce pojetí „vtělenosti“ (ibid., s. 47–48). S vědomím tzv. obtížného problému vědomí se Caracciolo zaměřuje především na tzv. *qualia*:

[Qualia] jsou produktem vnímatelovy průzkumné aktivity, jeho „účasti v procesu zacházení se smyslovým vstupem“ [...]. A tento kontakt [engagement] se vždy promítá na to, co budu nazývat „zkušenostní pozadí“ – repertoár dřívějších zkušeností a hodnot, který vede lidskou interakci s prostředím. Způsob, jakým se vyrovnáváme se světem a dalšími subjekty, je vždy závislý na historii našeho „strukturního párování“³⁴ (jak by řekli enaktivisté) se světem. (ibid., s. 4)

S ohledem na narkotizaci Ecova typu je patrně nejdůležitější z konceptů kognitivních věd, jimž se Caracciolo věnuje, koncept mentální reprezentace, který však není radno bez dalšího zaměřovat s reprezentací v tom smyslu, v jakém se o ní nejčastěji (byť s variacemi) hovoří v prostředí literární vědy, lingvistiky či estetiky.³⁵ Zajímavé ovšem je, v jakém stavu tento koncept Caracciolo vnáší do diskuze – je totiž zbaven „garantované“ osvětlující funkce: „rozpravy o mentálních reprezentacích [...] mohou být koherentní, ale tyto mentální reprezentace neexistují“ (ibid, s. 30). Caracciolo dochází k přesvědčení, že zatímco entity světa vyprávění (kam jakožto prostoro-časové entity počítá také události) lze pojímat „objektově“, a tudíž za pomoci či s vědomím přítomnosti reprezentace, zkušenost se reprezentací vymyká. Reprezentace, říká Caracciolo, má tu potíž, že – když prodeť pomineme skutečnost, že tímto pojmem myslíme něco jiného v estetice nebo lingvistice a na poli kognitivních věd – v literárním textu nedochází k reprezentaci zkušenosti, nýbrž pouze události, za níž zkušenost může vznikat. A konečně, protože postava, kterou sledujeme ve vyprávění, neoplývá vědomím (alespoň z úhlu pohledu, který jsme nastínili výše), neoplývá ani zkušeností. K rozdílnému pojetí „entit podobných objektům“³⁶ a zkušenosti se pak vyjadřuje následovně:

---

³⁴ V originále „structural coupling“.

³⁵ Střetávají se zde dva způsoby užívání výrazu „reprezentace“: obecně sémiotický a kognitivně-vědecký (viz také např. Caracciolo 2014, s. 30).

³⁶ V originále „object-like entities“.

Reprezentace funguje na základě odkazů k entitám podobným objektům (jako jsou události, lidé či věci), zatímco zkušenost je komplexní struktura tvořená lidským biologickým ustrojením a dřívějšími zkušenostmi; důležité není jen, co je prožíváno [what is experienced], ale také jak, tedy způsoby, jakými lidé reagují na svět. [...] Zkušenost je sférou vtělených, praktických interakcí za přítomnosti vyhodnocování, nikoli pouhou „věcí“, k níž lze odkazovat. (Caracciolo 2014, s. 30–31; zvýraznění M. C.)

Caracciolo nepopírá, že příběhy literatury jsou (společně se samotným jazykem) ze své podstaty nástroji reprezentace, připouští ale enaktivistickou tezi, podle níž základní tělesná zkušenost nevyžaduje doprovodné či podkladové mentální reprezentace (ibid, s. 30). Svě chápání interakce čtenáře a literárního vyprávění staví na dvou pilířích, které v paralelních pozicích utvářejí základnu jeho verze enaktivismu v naratologii. Jedním z pilířů je reprezentace, kterou vidí jako referenci k prostoročasově určitelné události či existentu, druhým pak zkušenost – způsob reakce na daný svět (ibid., s. 10). Krátce řečeno, Caracciolův pokus omezit vliv reprezentace je zároveň součástí snahy představit literární vyprávění jako „nadreprezentační“.

2.3 Krátké shrnutí

Seznámili jsme se již s Ecovým sémiotickým modelem narkotizace, krátce jsme nahlédli do diskuze o vztahu aktuálního světa a světa fikčního (světa vyprávění) a zastavili se u možnosti tzv. nepřirozené naratologie. Také jsme zběžně vyzdvihli několik specifík kognitivní naratologie a enaktivismu, představili v obecné rovině ústřední rovinu Carraciolova zájmu o narativ a nastínili „nadreprezentační“ uvažování o vyprávění. V další kapitole konečně víceméně opustíme obecné uvažování o podmínkách vlastní fikční entity a zaměříme na konstrukci konceptu narkotizace v prostředí enaktivismu, který pojímáme jako rozšíření Ecova modelu. Rádi bychom na tomto místě zdůraznili, že ani na dřívějších, ani na dalších stránkách není naším cílem představit *reprezentaci* jako protichůdnou vůči *expresi*. Namísto toho usilujeme o to, představit sjednocený (byť zdaleka ne vyčerpávající) model narkotizace, v němž se reprezentace a exprese doplňují.

3 Narkotizace v enaktivismu

V protikladu vůči situaci, kterou nalézáme u Eca (vůči „světu zařízenému vším potřebným“) je situace v prostředí enaktivismu podmíněna primárně otázkami „zanořenosti subjektu“. Což nás přivádí k otázce, v jakých ohledech se prostředí, do něhož se „noří“ čtenář, liší od prostředí jiného než čtenářského. „Obecně se má za to, že když vidíme (na rozdíl od situace, za níž si danou věc představujeme) muže přebíhajícího náměstí, nutně musíme zaznamenat, zda na sobě má kabát na hlavě klobouk,“ podotýká Caracciolo (2014, s. 97), ale jedním dechem upozorňuje na to, že toto pojetí, byť silně intuitivní, není nijak důkladně podloženo. S odkazem na experiment, který potvrzuje tzv. nezáměrnou slepotu, nebo na fyziologické procesy lidského těla, respektive okolnosti doprovázející procesy percepce, tvrdí, že představa dokonalého „vidění“ je pouhou iluzí, ať už se vztahujeme k aktuálnímu, nebo jinému možnému světu, do kterého umístíme vyprávění.

V této kapitole přijímáme tezi, že „čtenářské emoční reakce jsou v případě narativního textu důsledkem složité souhry reprezentačních instrukcí poskytovaných narativem (především postavami a situacemi, jež se postav týkají), formy jeho vyjádření a čtenářova pozadí“ (ibid., s. 66).³⁷ Na základech, které nám poskytuje Caracciolova enaktivistická „nadreprezentační“ teorie, představíme návrh oblastí, ve kterých lze koncept narkotizace využít jakožto nástroj naratologické analýzy – tyto oblasti nazýváme „sféry narkotizace“, a jak jsme již předeslali, jsou jimi: (1) sféra reprezentace, (2) sféra exprese. V první z nich se zaměříme především na otázky atribuce vlastností entity a narkotizaci, kterou můžeme nazývat reprezentační. Sféra exprese nás posléze zavede k otázkám atribuce zkušenosti (či okolností zkušenosti), mj. zkušenosti emocionálně či tělesně založené (viz Obr. 3), a to ve dvou směrech: (1) z narativu na pozadí, (2) z pozadí do narativu.³⁸ Dotkneme se také možných koncepcí povahy interpretačních soudů zohledňujících koncepty, jež Caracciolo nazývá „consciousness-attribution“ a „consciousness-enactment“.

3.1 Utváření smyslu?

Než se ale přesuneme k samotnému modelu narkotizace v naznačených dvou sférách, a tudíž také ke spojení Ecovy a Caracciolovy teorie, podívejme se krátce na některé podobnosti a

---

³⁷ I tato citace ilustruje, že sféry reprezentace a exprese nejsou výlučně odlišné; výrazy, u nichž lze pozorovat narkotizaci ve sféře reprezentace, mohou ve stejné chvíli sloužit jako textové „nápovědy“, které se – i bez přítomnosti jazyka metafor či přirovnání – mohou promítat na čtenářovo zkušenostní pozadí.

³⁸ Caracciolo: „narrative-to-background direction of flow“, „background-to-narrative direction of flow“.

odlišnosti Ecova a Caracciolova pojetí narativního literárního díla, kterým se zde zaobíráme primárně. Jako zásadní se jeví, že Ecova textová sémiotika i enaktivismus v kontextu interpretace počítají s aktivní rolí recipienta, ovšem úlohu Ecova schematismu³⁹ (v procesech utváření významu a interpretace) v enaktivistickém prostředí přebírá důraz na víceúrovňové zapojení recipienta, který interaguje se svým prostředím, čímž utváří – a při čemž využívá – vlastní identitu.⁴⁰ Tu můžeme s Caracciolem pro naše potřeby definovat jako *soubor hodnot nebo vzorců utváření smyslu*, jejichž původ lze hledat ve třech velkých oblastech: (1) v procesech biologických a evolučních, (2) v sociokulturní praxi a (3) v historii našich vlastních interakcí se světem (Caracciolo 2012, s. 371). Utváření smyslu vyvstávající z interakce s prostředím je proces přesahující prostředí literatury, ale úzce spjatý s vyprávěním. Jak podotýká Caracciolo, „vyprávění vždy zahrnuje hodnocení, jistý způsob utváření smyslu neaktuálních událostí za pomoci jejich projekce na hodnotové pozadí“ (ibid., s. 377). Slovy Jana Tlustého, „[e]naktivisté [...] nechápou kognici jako reprezentaci ‚vnějšího světa‘, ale jako interakci s prostředím, která vždy sleduje určité ‚hodnoty‘.“ (Tlustý 2022, s. 123) Hodnoty, o kterých je řeč, je přitom třeba ve zmíněných třech oblastech pokládat za ustavující rysy identity: podle Caracciola může interakce s narativy ovlivňovat identitu na osobní i kulturní⁴¹ úrovni (Caracciolo 2012, s. 373).

V tomto pojetí platí, že „[n]ejdůležitějším sdělením enaktivismu je, že zkušenost, vzdálena komputačnímu procesu utvářejícímu vnitřní [internal] model prostředí, je vtěleným, hodnotícím objevováním světa“ (Caracciolo 2014, s. 97). Největší potenciál přístupu ke zkušenosti – která se brání objektovému uchopení (a tedy do jisté míry jazykovému uchopení vůbec) – Caracciolo v prostředí zkoumání narativu spatřuje v jazyce metafor a přirovnání (viz např. ibid., s. 109). Popis zkušenosti, kterou zažívá čtenář, či zkušenosti, již přisuzuje postavě příběhu, je zatížen limitacemi jazyka a rovněž omezením, jež vyplývá ze skutečnosti, že zkušenost nelze – alespoň v Caracciolově pojetí – oddělit od prostředí, s nímž účastník zkušenosti interaguje. Neboli, jak podotýká, „zkušenost není ‚v hlavě‘“ (ibid., s. 98). Metafory a přirovnání podle Caracciolova přístupu k narativu zpřístupňují zkušenost, již by nebylo možné rekonstruovat strojově – umožňují čtenáři, aby zkušenost prožil na základě rezonancí textových „návodů“ (konkrétních slovních vyjádření) na poli zkušenostního pozadí. Obecně

---

³⁹ „[E]naktivismus zpochybňuje takzvaný výpočetní náhled na mysl, podle něhož je mysl systémem vstupů a výstupů podobným počítači a mentální procesy lze chápat jako zacházení s abstraktními, symbolickými, reprezentacemi jazykového typu [language-like].“ (Caracciolo 2012, s. 369)

⁴⁰ „Jedním ze zásadních sdělení enaktivního přístupu je, že vtělená interakce organismu se světem mu napomáhá udržovat vlastní identitu,“ podotýká Caracciolo (ibid., s. 370).

⁴¹ „[S]vou identitu utváříme a své životy chápeme díky tomu, že se stavíme tváří v tvář ke kulturním očekáváním, která jsou už sama utvářena narativně [...]“ (ibid., s. 372)

platí, že jazyk (i nemetaforický) může poukázat na „zkušenostní stopy“ (viz *ibid.*, s. 108), ovšem jazyk metafor do tohoto dění vnáší vyšší míru komplexity, neboť aby vyjádřil určitá „qualia“, ukazuje čtenáři ještě jinou zkušenost a čtenář může oba odkazy sloučit (*ibid.*). Zatímco ve sféře reprezentace jsou pro narkotizaci zásadní vlivy textového topiku a optického efektu, ve sféře exprese je pro narkotizaci nejdůležitější jazyk metafor a přirovnání.

3.2 Sféry narkotizace

Rozdělení na „sféru reprezentace“ a „sféru exprese“ vyvstává do značné míry z potřeby reflektovat odlišné, pokaždé ovšem zásadní vlivy, které k návrhu „sjednoceného modelu“ narkotizace přispívají. V případě reprezentace jde zejména o teorii U. Eca, na straně druhé – příslušející expresi – o modernější, enaktivistický náhled na zkušenost čtení, kterou nám zprostředkovává primárně myšlení M. Caracciola. Zároveň ovšem termíny „reprezentace“ a „exprese“, obtěžkané samy o sobě též letitými mimetickými, antimimetickými nebo amimetickými teoriemi, představují významné nástroje, s jejichž pomocí se člověk vyrovnává se světem, v němž se nachází. Dle našeho soudu jde povětšinou o komplementární jevy, využitelné spíše ve vzájemné souhře než ve vykonstruovaném nesouladu. Nejinak je tomu na tomto místě – ve společnosti otázek čtenářského potlačování, vynechávání, obcházení či „ztráty“ určitých vlastností entit přítomných ve světě vyprávění a zkušenosti, jež je (či potenciálně není) entitám vyprávění přisuzována či která se promítá (anebo nepromítá) na zkušenostní pozadí (viz dlouhodobé účinky, jež nastiňuje Obr. 3), ve zkratce za přítomnosti otázek narkotizace.

Obě zmíněné sféry sdílejí určité základní charakteristiky: nejdůležitější z nich je patrně jejich proměnlivost ve vztahu k „epistemickému pozadí“ – k celku, v jehož kontextu teprve konkrétní vlastnost entity získává svůj význam oproti jiné vlastnosti či její nepřítomnosti. V Ecově případě je nasnadě hovořit o kulturní encyklopedii, v případě Caracciola o zkušenostním pozadí (*experiential background*). Na jedné straně čtenář disponuje určitými internalizovanými poznatky, které nabývají formy propozic, na straně druhé oplývá jistou zkušeností. Jinými slovy, jak podotýká Caracciolo, „naše reakce na příběhy [...] jsou *jak* subjektivní, *tak* vedené strategiemi, které z textu utváří sémiotický objekt“ (Caracciolo 2014., s. 74). Svým způsobem se blížíme tomu, co s odkazem na M. Caracciola píše J. Tlustý o pozdnějších kognitivních vědcích a jejich kritice inferencí: „[Z] jejich pohledu není vyvozování implicitních významů založeno na abstraktních znalostech (encyklopediích), ale probíhá

prostřednictvím aktivizace paměťových stop (Gerrig) či zkušenostních stop (Zwaan), které vznikly dřívější interakcí se světem.“ (Tlustý 2022, s. 88)

Chceme tím říct, že kulturní encyklopedie, jak se k ní vztahuje Eco, je „pouze“ sémiotickým systémem, ve kterém nemá subjektivita místo, a že ve zkušenosti nic jiného než subjektivitu nenajdeme? Ne tak docela. Platí ovšem, že zatímco na poli textové sémiotiky je narkotizace řízena cíli topiku, ve sféře zkušenosti je nepoměrně složitější vytyčit mantinely, podél nichž se narkotizace může rozvíjet, zejména u početnějšího vzorku čtenářů. Vzhledem k tomu, jak složitých významů nabývá pojem zkušenosti, a to obzvlášť v kontextu interpretačního snažení, není pravděpodobně možné vyhnout se subjektivitě plnou měrou – a nadto zastáváme názor, že taková snaha by ani nebyla žádoucí. Soudy týkající se literárního díla, potažmo vlastností entity účastné světa vyprávění, které zohledňují zkušenost, nepřicházejí o validitu ani v případě, že vypovídají pouze o jediném čtení jediného subjektu – o jediném v čase vykonaném aktu čtení jakkoli rozsáhlého textového útvaru – a o jediném interpretačním soudu. Nejvýznamnější důvod, proč věříme, že i takový soud, který bychom nejspíše nazvali výrazně subjektivním, může mnohé vypovídat, lze shrnout do jednoduchého výroku: pokud totiž jde o subjektivitu, je to druh subjektivity podmíněný faktory, které jsou sdílené výrazným množstvím dalších čtenářů. A dokonce i v případě, že se jakýkoli soud jeví jako výrazně individuální, je pravděpodobné, že principy řídící zapojení zkušenosti a výstavbu daného soudu jsou ve skutečnosti silně interpersonální. Výsledkem je naše přesvědčení, že zkušenostní pozadí je vždy unikátní, a zároveň podmínkami svého založení sdílené, neboť je pojímáme jako soubor kategorií, jichž se zkušenost dotýká (viz Obr. 3).

Nyní se už ale podívejme na některé výrazné složky obou sfér, a tedy rovněž podob, jakých může v té či oné sféře narkotizace nabývat.⁴²

3.2.1 Sféra reprezentace

Do sféry reprezentace řadíme ty složky literárního textu, které jsou vyjádřeny propozičně a které zároveň v Caracciolově pohledu nejsou výraznou měrou účastny právě aktivních procesů odehrávajících se mezi textem a zkušenostním pozadím subjektu. Stále se nacházíme v interakci s kulturní encyklopedií, ovšem prostředí je bytostně určováno samotným textově sémiotickým systémem. Přisuzovat entitám ve světě vyprávění vlastnosti zde znamená utvářet

---

⁴² Z představení sfér by mělo být patrné, že tyto sféry jsou uměle vytvořenými kategoriemi, důležitými pro teoretickou reflexi – jejich hranice ovšem nutně nekorrespondují s hranicemi možných postupů uplatňovaných čtenářem či autorem vykonávajícím narkotizaci.

hierarchii jejich vlastností, v kontextu tématu narkotizace s vědomím, že některé vlastnosti nemusí být důležité. Jejich důležitost se, řečeno s Ecem, odvíjí od cíle topiku – v tomto smyslu je jejich volba neosobní – a na základě působení optického efektu, který zaručuje, že se jednotlivé hierarchie vlastností v různých čteních – ve čtení různých čtenářů – mohou lišit. Narkotizaci ve sféře reprezentace tudíž pro účely této práce de facto ztotožňujeme s jejím pojetím v *Lector in fabula*; jakkoli se nabízejí rozličné další koncepce reprezentace, které by přirozeně v důsledku vedly k jinému, ne nutně méně relevantnímu dělení.

3.2.2 Sféra exprese

Jak výstižně shrnuje M.-L. Ryan, „jedním z hlavních principů enaktivismu, který hraje významnou roli v Caracciolově přístupu k narativu, je odmítavý postoj k myšlence, že zkušenost sestává z reprezentací vepsaných v mysli“.⁴³ Namísto toho zkušenost subjektu Caracciolo představuje jako obsah interakce textu a čtenářova zkušenostního pozadí. Caracciolo základní vymezení zkušenosti formuluje následovně:

Z pohledu enaktivismu se zkušenost každého druhu zakládá na interakci: svět zažíváme nejen skrze mentální reprezentace, ale také vtěleně a pomocí přímé zkušenosti. [...] Prožívající subjekt není ve světě ponořen, jako lze objekt ponořit do vody, jelikož takový subjekt je se světem nutně spojen několika vlákny, jež se neustále vyvíjejí a jež zprostředkovávají vyhodnocování. (Caracciolo 2014, s. 72; zvýraznění M. C.)

Narkotizace ve sféře exprese se odvíjí od konkrétního zacházení s obsahy úrovní zkušenostního pozadí (viz Obr. 3), resp. s hierarchizací zkušeností a okolností zkušenosti, již můžeme reflektovat (viz příklady v následující podkapitole). Jedním ze základních pilířů Caracciolova pojetí zkušenosti je nicméně vědomí toho, jak náročný je jakýkoli pokus zkušenost vyjádřit – její povaha je totiž určována konkrétními, ale ne vždy zřetelně či jednoznačně definovatelnými hodnotami. Opět se můžeme opřít o vyjádření z knihy *The Experientiality of Narrative*:

Tyto hodnoty vedou všechny druhy interakce s fyzickým i sociálním světem – od běhu v parku po přání za někoho se vdát – a každá taková interakce je utvrzuje. Jinými slovy: lidské osobní a sociální identity jsou ovlivněné biologickými, evolučními a sociokulturními hodnotami, ale

---

⁴³ RYAN, Marie-Laure. The Experientiality of Narrative: An Enactivist Approach by Marco Caracciolo. *Style* 50, 2016, č. 3, s. 377.

tyto hodnoty jsou v případě každého jednotlivce zvoleny a uspořádány jedinečně, a sice jako výsledek jeho historie strukturního párování se světem. (ibid., s. 76–77)

Řečeno s Caracciolem: „Nemáme co do činění s předem daným [pre-given] světem, namísto toho svůj svět utváříme, když se s ním střetáváme, utváří se interakcí s naším zkušenostním pozadím“ (ibid, s. 109). Obzvláštní důležitost přitom tento autor připisuje našemu vztahu k fikčním postavám, k čemuž využívá dva propojené koncepty: (1) „consciousness-attribution“ a (2) „consciousness-enactment“. Rádi bychom podotkli, že přestože podle našeho soudu připsování (přisuzování) vědomí není nutně příliš odlišné od interpretačních soudů týkajících se obecně jiných aspektů literárních postav, vyžaduje zvýšenou dávku pozornosti, pokud jde o význam výrazu „vědomí“. Jde o velice spletitou tematiku, nicméně s ohledem na účel této práce se prozatím spokojíme s tvrzením, že „fikční vědomí jsou (stejně jako vědomí skutečných lidí) přisuzována na základě externích znaků, které chápeme jako *vyjádření zkušenosti*“ (ibid., s. 114; zvýraznění M. C.).

3.3 Praxe: analýza narkotizace ve sféře reprezentace a exprese

Spojení Ecovy teorie narkotizace a Caracciolova „nadreprezentačního“ přístupu by mělo nabízet rejstřík nástrojů analýzy narativního textu využitelných především v popisu narkotizovaných vlastností entit ve sféře reprezentace a okolností zkušenosti ve sféře exprese. V této podkapitole se zaměříme na konkrétní úryvky z narativních děl a přistoupíme k interpretační aplikaci úvah představených v dřívějších oddílech. Teorie nepřirozeného narativu a koncepce referenčních světů známé z první poloviny této práce nám pomohou uvažovat nad texty v širším kontextu.

Spojení otázky referenčních světů s narkotizací a enaktivismem si svým způsobem všímá též Jan Tlustý:

Koťátkova myšlenka⁴⁴ je, alespoň dle mého názoru, také v souladu s kognitivními přístupy druhé generace, a to ze dvou důvodů: 1) bez našeho ukotvení v reálném světě a jeho fyzické interakce s ním by zmiňované vtělené rezonance nebyly možné, 2) rovněž enaktivisté uvažují v tom smyslu, že reálný i fikční svět vnímáme vždy jako úplný. Koťátko tak de facto překleneje jinak neřešitelný rozpor, o němž mluví Caracciolo – tedy napětí mezi logickým (analytickým) a

---

⁴⁴ Jde o úvahy, kterých se dotýkáme v podkapitole „Referenční světy a problém významu“.

recepčním přístupem k fikci [...]. Samotný enaktivní náhled na recepci jde ze své podstaty proti principu minimální odchylky. Caracciolo a Kukkonenová argumentují, že nikdy nevnímáme všechny vlastnosti prostoru (jako na fotografii), ani jej nezakoušíme z odstupů (jako na mapě), ale vždy situačně – všímáme si jen některých jeho rysů v závislosti na tom, co je pro nás důležité, v jakém tělesném a emočním stavu se nacházíme a jaké možnosti pohybu nám prostor nabízí; tento obraz je pak pro nás vždy „úplný“. (Tlustý 2022, s. 96–97; zvýraznění J. T.)

Jak jsme už zmínili, ve sféře reprezentace lze narkotizaci vyhodnocovat především na základě působení topiku, optického efektu a encyklopedie, s níž tváří v tvář jednotlivým entitám zacházíme. Ve sféře exprese je zásadním principem dvojí směr „transakce“ mezi narativem a zkušenostním pozadím čtenáře:

- 1) Z narativu na pozadí: Narativ působí na zkušenostní pozadí.
- 2) Z pozadí k narativu: Obsah zkušenostního pozadí vyvolává reakci a aktivně se účastní vzniku zkušenosti vedené příběhem (*story-driven experience*). (viz Caracciolo 2014, s. 74)

S jakými oblastmi zkušenostního pozadí přitom zacházíme a jak se v jednotlivých oblastech projevuje tato „směrovost“ – tedy tok ze zkušenostního pozadí k narativu či z narativu na pozadí –, je v obecné rovině zřetelné z tabulky, kterou najdeme v *The Experientiality of Narrative*. Zkušenostní pozadí Caracciolo rozkládá do čtyř hlavních úrovní, jimiž jsou: a) úroveň tělesné percepce (*bodily-perceptual*), b) úroveň emocí (*emotional*), c) úroveň vyšších kognitivních funkcí (*higher-order cognitive functions*), d) úroveň sociokulturních zvyklostí (*socio-cultural practices*). Jelikož je Caracciolovo dělení pro naši práci zásadní, stejně jako jeho popis působení příběhů na zkušenostní pozadí a zkušenostního pozadí na příběh, převádíme jeho tabulku do češtiny:

Úroveň zkušenostního pozadí	Z narativu na pozadí (jak příběhy získávají přístup k recipientovu zkušenostnímu pozadí)	Z pozadí k narativu (jak recipient reaguje na příběh na základě zkušenostního pozadí)	Dlouhodobé účinky na zkušenostní pozadí
Úroveň tělesné percepcce	Obeznamenost s percepčním „počítkem“ zkušenosti a senzomotorickými vzorci určitých smyslových modalit.	Recipient v reakci na text produkuje smyslové představy simulující percepci.	Živé představy mohou zanechat stopu v recipientově paměti, jež výrazně přetrvávají dobu recipientova kontaktu s textem.
Úroveň emocí	Obeznamenost s „počítkem“ emocí a narativními skripty, v nichž jsou tyto emoce uloženy.	Emoční reakce na text a jeho svět příběhu.	Intenzivní emoce mohou zanechat stopu v recipientově paměti, jež výrazně přetrvávají dobu recipientova kontaktu s textem.
Úroveň vyšších kognitivních funkcí	Příběhy spoléhají na kognitivní funkce vyššího řádu, jako jsou propoziční představivost, paměť, jazykové dovednosti a schopnost chápat narativ.	Recipient těchto schopností využívá v reakci na narativ.	Kontakt s příběhy může prospět recipientovým kognitivním schopnostem vyššího řádu.
Úroveň sociokulturních zvyklostí	Obeznamenost se společenskými institucemi a konvencemi, kulturní historií, systémy přesvědčení atd. Obeznamenost s hodnotami, jež se s touto praxí pojí.	Vědomě osvětlující reakce na narativ, jako jsou etické úsudky, estetická hodnocení a literárněkritické interpretace.	Kontakt s narativem může <i>odkrýt</i> sociokulturní praxi, která je součástí jejich zkušenostního pozadí – tzn. namířovat k této praxi recipientovu pozornost a využít sebereflexe. Kontakt s narativem rovněž v některých případech může <i>restrukturovat</i> recipientovo zkušenostní pozadí, a sice utvářením hodnot, jež vedou recipientovu interakci se světem.

Obr. 3. Schéma úrovní zkušenostního pozadí. Podle Caracciola se čtenář při čtení s textem „setkává“ prostřednictvím interakce zkušenostního pozadí a textových „nápověd“ (jazykových prostředků). Interakce čtenářova zkušenostního pozadí a textu se odehrává takřkajíc ve dvou směrech – jednak se obsah zkušenostního pozadí promítá do způsobu, jakým chápeme narativ (či jakým na nás narativ bezprostředně působí), jednak narativ ovlivňuje zkušenostní pozadí. Za konkrétní konstelace vlivu zkušeností či jejich okolností na zkušenostní pozadí (a v obráceném proudu) dle našeho pojetí odpovídá narkotizace ve sféře exprese – utváření hierarchií zkušeností či okolností zkušenosti. Schéma přejímáme z *The Experientiality of Narrative. An Enactivist Approach* (Caracciolo 2014, s. 70) a převádíme do češtiny.

„Transakce“ uskutečňované v obou směrech přitom jedna na druhou (i napříč úrovněmi) působí. Pro snahu identifikovat jednotlivá narkotizovaná qualia ovšem představuje problém, že při takovém úsilí objektivizujeme něco, co se do jisté míry z principu úspěšně brání snaze o

objektové uchopení. Na to nás ostatně opět upozorňuje i Caracciolo, když píše, že „tělesná bolest je dokonalý příklad nemožnosti zkušenost uchopit slovy“ (Caracciolo 2014, s. 107). Naše „pohyby“ v narativním díle přitom Caracciolo chápe podobně jako smyslovou interakci, např. vizuální percepci, v „reálném“ světě (mimo četbu) – pokaždé se musíme „pohybovat“, orientovat se k dalšímu bodu, jehož si všímáme a s nímž vždy znovu vcházíme do další interakce. Jinak řečeno, podle Caracciola nikdy nevidíme vše. Součástí aplikace teorie narkotizace je tedy rovněž přinejmenším implicitní pohled na to, jak proces narkotizace pomáhá odkrývat *určitý typ světa*, z něhož vyvstává představa daného narativu, a vyrovnat se s nesnáze, jež se vytváří na rozličných rovinách textovosti.

Na dvou příkladech – vybraných úryvcích z románů *Chladnou zemí* a *Stopařův průvodce galaxií* – v následující části práce naznačíme, jak lze prakticky přistupovat (1) k rozboru narkotizovaných vlastností entit zpřítomňovaných narativem, (2) k narkotizaci ve sféře exprese – tedy jak lze popisovat působení (či nepůsobení) zkušenostního pozadí na vnímání narativu a působení narativu na zkušenostní pozadí.

3.3.1 Příklad 1: Jáchym Topol: *Chladnou zemí*⁴⁵

Ve sféře reprezentace je vhodné identifikovat cíle topiku, reflektovat působení optického efektu, který na čtenáře působí, a zvažovat hierarchii vlastností entit, na které se zaměřujeme. Ve sféře exprese je především zapotřebí identifikovat oblasti, které narkotizace zasahuje, a reflektovat směr „proudu zkušenosti“ (z narativu na pozadí / z pozadí do narativu).

V románu *Chladnou zemí* se setkáváme s inscenovaným příběhem rekonstrukce historické paměti evropských pogromů. Jak již bylo uvedeno v oddílu 1.2 této práce, textový topik určuje, „které vlastnosti je třeba brát v úvahu: všechny ostatní, třeba i nepopřené, jsou narkotizované autorem a narkotizovatelné čtenářem“, a narkotizace vlastností je tedy primárně vedena tímto tematickým vymezením (Eco 2010, s. 174). Při četbě následujícího úryvku – který vybíráme ze začátku románu – konstruujeme hierarchii vlastností (viz Obr. 2), díky níž je možné identifikovat narkotizované vlastnosti entit.

A město bez armády se rozpadá.

Moje kozy, které spásaly trávu v pevnostních valech, prodali.

Většinu z nich.

---

⁴⁵ TOPOL, Jáchym. *Chladnou zemí*. Praha: Torst, 2009.

Táta se toho nedožil.

Patřím k těm, kteří chtěli Terezín zachránit. (Topol 2009, s. 7)

Narkotizaci ve sféře reprezentace můžeme v takovém případě popsat na příkladu *valů*: tehdy se nabízí poznatek, že narkotizována je mj. vlastnost rozměrů, resp. velikosti (funkcí *valů* v tomto kontextu není chránit Terezín před přímým fyzickým útokem zvnějšku), stejně jako jako vlastnost neprostupnosti (*valy* jsou v ukázce „prostupné“, umožňují průchod). Na druhé straně, za nezbytnou vlastnost lze považovat (opět vlivem působení optického efektu) vlastnost *neudržovanosti*.

Ve sféře exprese, tedy na úrovních tělesné percepce, emocí, vyšších kognitivních funkcí a sociokulturních zvyklostí, se narkotizační procesy odvíjejí jiným způsobem; nejznatelněji v metaforickém jazyce. Podívejme se na další úryvek z románu *Chladnou zemí*:

To zařídil Alex, Bělorus.

On mi tuhle cestu zařídil, neboť já mám hlavu plnou Leba, Lebových plánů, a především jeho adres a kontaktů, ze kterých jsme dojili peníze, a všechno tohle bohatství, kontakty, mám ukryté ve fľašce, v malinkaté technověcičce.

Říkám jí Pavouček. (ibid., s. 11)

Spojení „dojit peníze“ může vyvolávat rezonance na všech čtyřech úrovních sféry exprese. Na úrovni sociokulturních zvyklostí evokuje způsob života typicky spjatý s venkovským životem, a tato rovina může následně vcházet do interakce s úrovní emocionální – s emocionálním hodnocením. Úroveň tělesné percepce se zpřítomňuje, jelikož „dojení“ je v některých významech spjato s fyzickou interakcí, často dvou těl (lidského a zvířecího), a každopádně tento výraz odkazuje k aspektu tělesného ustrojení analogického či příbuzného k ustrojení lidskému.

„Proud zkušenosti“ pak nalézáme jak ve směru z narativu na pozadí, tak z pozadí k narativu: na úrovni tělesné percepce se čtenář na základě četby této pasáže může setkat se smyslovými představami (*sensory imaginings*) tělesných prožitků (směr z pozadí k narativu), stejně jako na úrovni sociokulturních zvyklostí může produkovat etické soudy (směr z pozadí k narativu), a dokonce si může – na emocionální úrovni – osvojovat „počitky“ emocí typicky zakódovaných do konkrétních spojení (směr z narativu na pozadí), např. odporu.

Narkotizační procesy v takovémto čtení postihují nejen vlastnosti entity, ale také okolnosti prožívání – a podobně jako jsou ve sféře reprezentace narkotizovány takové vlastnosti

entity, které text sice explicitně nevyvrací, ale jež s ohledem na cíle topiku a působení optického efektu čtenář „uspává“, jsou ve sféře exprese s největší pravděpodobností narkotizovány ty okolnosti prožívání, které text (opět máme na mysli hlavně expresivní, metaforický jazyk) sice explicitně neodmítá, ale jejichž vymezení závisí na konkrétním aktuálním stavu zkušenostního pozadí čtenáře, jeho orientaci (charakteristikách jeho opakované interakce se světem příběhu) a v neposlední řadě kontextuálních mimoliterárních skutečnostech, za kterých se odehrává čtení.

Připomeňme, že díky „směrovosti“ atribuce zkušenosti či jejich okolností může k narkotizaci docházet jak ve směru z narativu na pozadí, tak z pozadí k narativu. Vraťme se k románu *Chladnou zemí*:

Tatínek mě ovšem s kozami nechtěl nechat, bylo mu to pro mne málo, on chtěl, abych se učil šéfovat a velet, proměňovat svými rozkazy lidi ve stroje a tak dál. Hádali jsme se tehdy děsivě na hradbách, pokrytých červení, tam cihly stovky let drásané studenými větry vypouštějí v mikroskopických obláčkách prachu červeň, podobně jako podmořská zvířata vypouštějí krycí barvu. (ibid., s. 15)

Červeň vypouštěná „v mikroskopických obláčkách“ je v textu uváděna ve vztah s krycí barvou podmořských zvířat. Na úrovni tělesné percepce (viz Obr. 3) se může čtenářská narkotizace projevat např. tím způsobem, že čtenář „nezažije“ smyslové představy spojené s mořskou vodou a její faunou – např. proto, že je s krycími barvami mořských tvorů velice dobře obeznámen a dotyčnou pasáž textu v tomto ohledu vnímá především na úrovni vyšších kognitivních funkcí, jako propozici, jež je pro něj spíše intelektuální úlohou. Na úrovni emocionální si lze představit narkotizaci, jež se v případě zmíněného přirovnání projevuje nepřítomností čtenářské emocionální odezvy.⁴⁶ Připodobnění „obláčků prachu“ k barvě ve sféře exprese narkotizuje některé položky čtenářova zkušenostního pozadí, které souvisí s poznáváním konzistence hmoty – zatímco prach se skládá z rozeznatelných částic, v případě barvy je tato skutečnost (byť fyzikálně stále platná) v simulaci vizuální percepce běžně opomíjena. Jinými slovy, připodobnění prachu k barvě zřetelně čtenářovu pozornost navádí k „rozprostřenosti“ jevu v prostoru a z pohledu narkotizace máme možnost vidět, že v tomto textovém gestu se dominantní prvek hierarchie okolností zkušenosti nachází na úrovni tělesné

---

⁴⁶ Ke způsobu evokace emocí v Topolově románu se podnětně – byť z jiného úhlu pohledu – vyjadřuje také Petr Lukeš: In LUKEŠ, Petr, 2010. *Proměny románové tvorby Jáchyma Topola*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jan TLUSTÝ. S. 92.

percepce (viz Obr. 3). Jiné významové složky tohoto přirovnání – připodobnění cihel k živým tvorům neživou hmotu obdařuje jistým módem životnosti – v souhře s dominantním prvkem hierarchie mohou být narkotizovány s tím důsledkem, že na úrovni emocí (viz Obr. 3) nedojde k reakci, již by terezínské cihly obdařené životem za jiných konstelací mohly vyvolávat.

Narkotizace se ke slovu dostává rovněž v oblasti postav románu. V jedné recenzi se k protagonistovi vcelku výstižně vyjádřil Petr Nagy: „[B]ezejmenný hrdina není plnohodnotnou postavou ve smyslu živoucího lidského typu – spíše jej lze označit za jakéhosi ‚muže bez vlastností‘, ocitajícího se bez většího vlastního přičinění na místech, kde je zmiňovaná problematika pocíťována nejpálčivěji.“⁴⁷ V Topolově textu skutečně není postavám textem explicitně přiřknuto mnoho charakteristik – vnějškově, popisně, jsou často definovány jen na základě jediného výrazného rysu (např. barvou vlasů). Pokud se ale přikloníme ke Caracciolovu konceptu „consciousness-attribution“⁴⁸ a postavy románu se rozhodneme – alespoň v rámci narativů, jež se na pomyslné stupnici „přirozenost/nepřirozenost“ narativu umisťují poblíž pólu „přirozena“ – chápat jako poznatelné za pomoci procesů, s jejichž pomocí se v aktuálním světě vztahujeme k dalším lidem, za svého druhu plnohodnotnou postavu musíme považovat i protagonistu Topolova románu. I zde hraje svou roli Caracciolovo přesvědčení, že stejně jako není dokonalé smyslové vnímání v „reálném“, vnějším světě – např. zrak nezprostředkovává vjemy tím, že „vidíme vše před námi“ –, i v narativu se musí čtenář „pohybovat“, resp. směřovat svou pozornost. I s každou postavou zpřítomňovanou textem se čtenář vyrovnává za účasti narkotizačních procesů, jež se rozvíjejí jak ve sféře reprezentace (cíle topiku a optický efekt budují čtenářské chápání postav na základě hierarchie vlastností entit), tak ve sféře exprese (působení zkušenostního pozadí na narativ a narativu na zkušenostní pozadí; oboje nejvýraznější, pokud text užívá metafor či přirovnání), a tak i literární postavu, kterou text zpřítomňuje jen skrze nízký počet textových „návodů“, můžeme pojímat jako obdařenou vědomím a zkušeností, ale toto vědomí a zkušenost nepředcházejí čtenářově interakci s textem, protože až během této interakce čtenář na základě textových „návodů“ postavě zkušenost a vědomí přisuzuje, a sice na základě vlastního zkušenostního pozadí; a díky zkušenostnímu toku z pozadí k narativu a z narativu na pozadí (viz také Caracciolo 2014, s. 104).

V podkapitole 1.6 jsme si přiblížili jeden z rozměrů debaty o vlastnostech entit zpřítomňovaných narativem – a stanovisko Marie-Laure Ryan nyní můžeme interpretovat jako

---

⁴⁷ NAGY, Petr. Chladnou zemí. *iLiteratura* [online]. 26. 6. 2009.

⁴⁸ K významu tohoto konceptu v kontextu čtenářských reakcí na narativ nad rámec interakce textu se zkušenostním pozadím viz např. Caracciolo 2014, s. 110.

důsledek působení narkotizačních procesů. Ryan popisuje, že přítomnost Napoleonových sourozenců ve *Vojně a míru* není důležitá, ale ve stejnou chvíli bychom tuto postavu měli chápat jako postavu obdařenou (nepotřebnými) sourozenci. Prizmatem narkotizace na tuto pozici můžeme nahlížet jako na interpretační akt utváření hierarchie vlastností, z nichž některé jsou čtenářsky narkotizované. Jak Ryan poznamenává, Napoleonovi sourozenci nejsou v textu explicitně zmíněni, ale nejsou ani popřeni. Nejistota, zda jejich existenci „vpustit“ do uvažování o daném narativu, se v kontextu narkotizace jeví jako oscilace mezi uplatněním čtenářské narkotizace a odmítnutím možnosti tuto vlastnost narkotizovat. Pokud tuto otázku sledujeme s hlavním důrazem na otázky narkotizace ve sféře reprezentace, odpověď nabízí zase jiná otázka: Jak identifikujeme cíle topiku textu, ve kterém se Napoleon objevuje?

V případě rigidních designátorů je čtenářova možnost přistupovat k entitě ve vyprávění značně „kompromitována“ rozličnými obsahy encyklopedie z aktuálního světa, ale jistě si můžeme představit čtení, ve kterém čtenář cíle topiku identifikuje způsobem, který imaginární přítomnost Napoleonových sourozenců vyžaduje – např. pokud čtenář usoudí, že text vybízí ke čtení zaměřenému na psychologii osobnosti. A opačně, pakliže čtenář cíle topiku vyhodnotí v souladu s konvencemi dobrodružného románu, lze si představit, že „vlastnost sourozenců“ je tím spíše narkotizována.

V odlišném prostředí – v kontextu Topolova románu – můžeme k vlastnostem ústřední postavy přistupovat podobně. Ve sféře reprezentace je této entitě explicitně přisuzováno jen několik málo vlastností a mnoho jich zůstává nepopřeno. S rozhodnutím, jak ji čtenářsky nejspíše charakterizovat, nám ale mohou pomoci Caracciolovy nástroje přisuzování vědomí (*consciousness-attribution*), které bohatě využívají obsahů čtenářova zkušenostního pozadí, a analýza narkotizace ve sféře exprese – hranice mezi rigidními designátory a dalšími typy pojmenování entit vyprávění se totiž ve sféře exprese do jisté míry stírá, pokud při interpretaci důsledně vycházíme z externích znaků, které se podílejí na procesech přisuzování zkušenosti (viz *ibid.*, s. 114). Zopakujme, že prizmatem enaktivismu zkušenost a vědomí postavě⁴⁹ připisujeme teprve v průběhu interakce čtenářova zkušenostního pozadí a textu. A zatímco ve sféře reprezentace vede čtenářskou narkotizaci cíl topiku, ve sféře exprese, zejména v případě přirovnání a metafor, „nejviditelnější význam“ textového gesta nemusí vést k nejvýraznějším

---

⁴⁹ Caracciolův koncept „consciousness-attribution“ vykazuje jistou podobnost s konceptem „fikční myslí“ Alana Palmera. Srov. např. STANIŠEVSKÁ, Aneta, 2015. *Konstrukce postavy: Postava ve fikčních světech a světech příběhu*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Vlastimil ZUSKA. S. 49.

rezonancím ve zkušenostním pozadí – tedy nemusí se přímo účastnit „nejsilnější“ interakce zkušenostního pozadí a textu.

3.3.2 Příklad 2: Douglas Adams: Stopařův průvodce galaxií⁵⁰

Co se týče narkotizace ve sféře reprezentace, v prostředí vědeckofantastické literatury můžeme očekávat, že v hierarchii vlastností *některých* entit zpřítomňovaných vyprávěním budou preferovány jiné vlastnosti, než jaké by na povrch vynášel kontext fikčního světa společenského románu. Ačkoli Eco narkotizační procesy explicitně nespojuje s vymezením literárních žánrů, jeho vysvětlení, že narkotizační procesy jsou vedeny mj. cíli topiku či topiků (jež identifikuje čtenář), společně s proměnami žánru dochází k proměnám významu (důležitosti) vlastností entit.

Z hlediska narkotizace ve sféře exprese takový posun nenacházíme a zastáváme názor, že s experiencialitou se čtenář vyrovnává na základě stejných mechanismů bez ohledu na žánrové vymezení konkrétního vyprávění. Podívejme se na ukázkou z českého překladu jednoho z nevlivnějších sci-fi románů 20. století:

Po značně roztřeseném startu do dne se Arthurova mysl začínala znovu skládat z úlomků rozmetaných včerejším výbuchem. Objevil na lodi nutrimatický syntetizér nápojů, který mu poskytl plastový kalíšek tekutiny téměř úplně, ale ne zcela naprosto nepodobné čaji. Automat fungoval velmi zajímavě: po stisknutí knoflíku Nápoj přístroj provedl okamžitý, nicméně velmi podrobný průzkum chuťových buněk subjektu, spektroskopickou analýzu jeho metabolismu, načež vyslal velmi slabé experimentální signály po nervových drahách až do chuťových center mozku, aby zjistil, co by mu tak mohlo dělat dobře. (Adams 2008, s. 83)

Textové „nápoředy“ (ve sféře exprese pojímané jako podněty, které i bez kontextu metaforického jazyka rozvíjejí „tok zkušenosti“) může být v případě spojení „nutrimatický syntetizér nápojů“ náročné analyzovat – nebo se tak alespoň může zdát na první pohled. Na úrovni vyšších kognitivních funkcí a sociokulturních zvyklostí (viz Obr. 3) je však z ukázky evidentní přinejmenším důležitost společenského významu (z hlediska konvencí a kulturní historie) *čaje*, obzvlášť ve vztahu k Velké Británii. Výraz „syntetizér“ v kontextu úvah o čaji

---

⁵⁰ ADAMS, Douglas. *Stopařův průvodce galaxií*. 4. vyd., v Argu 2., revid. vyd. Přel. Jana HOLLANOVÁ. Praha: Argo, 2008.

(o kterém uvažuje postava románu) dokonce potenciálně vstupuje do kontaktu se čtenářovou obeznámeností s institucí čaje o páté a může vyvolávat simulaci rozporuplného smyslového „počítku“ a v závislosti na konkrétním stavu zkušenostního pozadí také vyvolat emoční reakci (např. odmítavou).

Pro přívlastek „nutrimatický“, jenž se podílí na utváření vlastností entity zpřítomňované vyprávěním, je ve světě naší zkušenosti, resp. v „reálném“ světě, obtížné nalézt odpovídající protějšek. Tento prvek, konvenční pro žánr sci-fi, naznačuje, že žánrové zvyklosti mají vliv na mechanismy narkotizace ve sféře reprezentace. Entita, jejíž vlastnosti hierarchizujeme, se totiž v podobných případech vyjevuje nutně jako částečně nepoznatelná. Na sféru exprese má tato nepoznatelnost také svůj vliv, ale nepředstavuje pro ni výraznější obtíž, protože za možnost obsahu „zkušenostního toku“ považujeme i „nepoznatelnost“. Jinými slovy, ve sféře exprese dochází vždy k interakci obsahů zkušenostního pozadí s textem – a součástí zkušenostního pozadí je i obeznámenost (na všech čtyřech úrovních, viz Obr. 3) s „nemožností poznat“.

V případě entit, se kterými se čtenář v textech setkává pravidelněji či pravděpodobněji, se otázka jejich jaderných vlastností (viz Obr. 1) jeví jako přístupnější, než když se setkáváme s entitami podobnými té z ukázky výše, ale to neznamená, že čtenář entitě typu „nutrimatického syntetizéru nápojů“ nepřisuzuje vůbec žádné vlastnosti – v takovém případě by totiž zůstávala pouze textovou značkou a její jedinou funkcí ve vyprávění by bylo utvářet „prázdný prostor“. Z pohledu čtenářské narkotizace ve sféře reprezentace je možné narkotizovat všechny vlastnosti, které nejsou přímo vyjádřené – ale samozřejmě není ve většině úkonů s účelem interpretace žádoucí narkotizovat všechny vlastnosti souběžně; tehdy bychom přijali Ecovu „rezignaci“ tváří v tvář nelogickým světům. Navrhujeme soubor jaderných vlastností v tomto případě zachytit za pomoci výroku, že tato entita je interaktivní stroj. Jaké další vlastnosti entitě přisoudíme, následně ve sféře reprezentace určuje především to, jak naložíme s identifikací textového topiku – a jakou roli zde tedy přisoudíme humoru, jakou žánrovým klišé apod.

Je možné, že z pohledu narkotizace ve sféře exprese spojení „nutrimatický syntetizér nápojů“ vyvolává na straně čtenáře rezonance v jeho zkušenostním pozadí nejen na úrovni sociokulturních zvyklostí, ale také na úrovni vyšších kognitivních funkcí, které mohou sloužit mj. k identifikaci jazykové hry. Reflexivní náhled na výraz „nutrimatický“ pak evokuje technicistní odvozeninu „výživy“, jež může potenciálně vyvolávat další reakci na úrovni emocí. Jak jsme již zmínili, úrovně zkušenostního pozadí na sebe při interakci s textem působí – a to také znamená, že interakce na jedné úrovni může vést k interakci na jiné úrovni, ta opět k další atd. Součástí tohoto řetězce interakcí (reakcí) přitom – jak jsme již naznačili – může být reflexe (i opakovaná) nepoznatelnosti.

K přisuzování vlastností se v souvislosti s nejednoznačností vyjadřuje – z našeho úhlu pohledu nápomocně – také Ruth Ronen:

Při rekonstrukci fikčního světa čtenář usilující o porozumění se řídí konvencí, podle níž daný svět je charakterizován nejen tím, co obsahuje, ale též specifickými způsoby organizace, které komponentům světa vnucují koherenci a řád. [...] Při formulování výroků o fikci se neúplnost jeví jako inherentní vlastnost fikčních stavů a předmětů, nikoli jako mezerovitost, která má být napravena. U fikčních entit nejde o žádné rekonstruování úplnosti, fikční světy obsahují jen to, co se přímo tvrdí nebo implikuje textem. Konvence rekonstruování světa mohou dokonce neurčitostem přisoudit literární hodnotu. Neuzavřenost a dvojznačnost mohou být pokládány za přednosti.⁵¹

Věříme, že náš přístup k narkotizaci a tento náhled na inherentní vlastnost fikčního se nevylučují. Analýzou čtenářsky narkotizovaných vlastností (ve sféře reprezentace) a zkušeností (či okolností zkušenosti) přísně vzato neusilujeme o „nápravu“ a „rekonstrukci úplnosti“; pouze o uchopení ad hoc hierarchií či prioritizací, jež čtenář utváří. Pole textové implikace navíc může zasahovat i do oblasti narkotizace ve sféře exprese – i zkušenost můžeme chápat jako implikovanou, a tudíž jako součást světa vyprávění.⁵² R. Ronen vychází z Ingardenova pojetí literárního díla, v němž reprezentované entity nejsou nikdy plně určeny (Ronenová 2006, s. 128), a zdá se, že vážněji se náš přístup k entitám zpřítomňovaným vyprávěním od pojetí této autorky, jak jsme je naznačili, odchyluje až v kontextu nepřirozeného narativu a v souvislosti s přístupem k poznávání fikce a nefikce, který se v pojetí enaktivismu v některých aspektech přibližuje k přijetí „radikálního goodmanovského relativismu (kde fikce a nefikce se berou jako alternativní verze nějakého světa, jehož realita je v obou případech stejně nepřístupná)“ (ibid., s. 134). Ronen připomíná přístup, který se upíná k rétorické neutralizaci inherentní neúplnosti složek fikčních světů, v jehož důsledku nemusí být tyto složky jako neúplné vnímány (viz ibid., s. 137), zatímco z Caracciolova úhlu pohledu je neúplnost vnímání vlastní všem módům a smyslům – a tento náhled v jistém smyslu sblíží sféry reprezentace a exprese: ve sféře

---

⁵¹ RONENOVÁ, Ruth. *Možné světy v teorii literatury*. Přel. Miroslav ČERVENKA. Brno: Host, 2006, s. 111.

⁵² Ruth Ronen zde píše o *fikčním světě*, nikoli o *světě příběhu* či *světě vyprávění*. V této práci užíváme nejvíce posledního z těchto pojmů, nicméně na takové úrovni obecnosti, na níž se v souvislosti s citací z *Možných světů v teorii literatury* vyjadřujeme, můžeme – domníváme se, stejně jako v několika dalších případech – na okamžik jejich rozdílnost pominout. Ostatně, někteří autoři s těmito pojmy i cíleně operují jakožto se záměnnými, či alespoň v jistém ohledu paralelními (viz k témuž: Staniševská 2015, s. 19). S pojmem *fikční svět* někdy pracuje i Marco Caracciolo (viz např. CARACCILO, Marco. The Reader's Virtual Body. Narrative Space and its Reconstruction. *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies* 3, 2011, č. 1, s. 117).

reprezentace tato inherentní neúplnost vede ke čtenářsky utvářeným hierarchiím vlastností a jejich narkotizaci, ale i ve sféře exprese zažíváme neúplnost čtenářských (lidských) možností a schopností vnímání, a tedy utváříme hierarchie zkušeností a okolností zkušenosti.

Přístup ke zkušenosti ve sféře exprese Caracciolo demonstruje mj. za využití konceptu „virtuálního těla“⁵³ – to ale čtenáři v první řadě pomáhá rekonstruovat fikční prostor vyprávění, a zasahuje tedy také do hierarchií ve sféře reprezentace. Základem „pobytu“ virtuálního těla v narativu je předpoklad, že „chápání narativní pasáže spouští mentální simulaci, většinou v podobě mentální představy“ (Caracciolo 2011, s. 119). A podoba této simulace – a tedy také některé aspekty narkotizace – vychází v praxi z pozice, kterou čtenářovo virtuální tělo zaujímá v prostoru narativu v souhře s více či méně explicitními textovými nápovědami (viz *ibid.*, s. 121–122).

Podívejme se ještě na jednu ukázkou ze *Stopařova průvodce*:

Tento čtvrtek se v ionosféře, mnoho kilometrů nad povrchem planety, něco tiše pohybovalo, a to něco navíc nebylo samo – plulo tu ve skutečnosti několik desítek obrovských, masivních žlutých objektů deskovitého tvaru, velkých jako panelák a tichých jako ptáci. Přesunovaly se bez nejmenší námahy, koupaly se v elektromagnetických paprscích vysílaných hvězdou Sol a vyčkávaly, radily se a připravovaly. (Adams 2008, s. 22)

Ve věci virtuálního těla většinou počítáme s alespoň částečně lidskými postavami, jejichž pozici může čtenář svým virtuálním tělem zaujmout, anebo s přítomností vyprávějící entity, jež se přímo neúčastní děje a která nám umožňuje zaujmout rozličné validní pozice. Jelikož v ukázce výše postavy nenacházíme, první možnost nepřichází v úvahu a jsme nuceni „umístit se“ v souvztažnosti k dalším entitám. Čtenářskou pozornost pravděpodobně nejvíce upoutají „obrovské, masivní žluté objekty“ (které dokonce možná zastíní „to něco“) a právě k nim můžeme se svým virtuálním tělem zaujmout pozici, která se následně může podílet na tom, čím budeme procházet s ohledem na zkušenost – jinak řečeno, jaké zkušenosti a jejich okolnosti ve sféře exprese upřednostníme na úkor jiných.

Koncept virtuálního těla má potenciál přiblížit, zda např. ve své simulaci upřednostníme vzdálenost, anebo blízkost entit (objektů) ve světě vyprávění – a od toho se minimálně částečně

---

⁵³ V originále „virtual body“ (viz např. Caracciolo 2011). Jde o koncept příbuzný mj. *fikčnímu přesoustředění* M.-L. Ryan. Někteří autoři se ale proti takovým přístupům poměrně ostře vyjadřují, viz např. KOŤÁTKO, Petr. Interpretace narativní fikce: Kolik světů je zapotřebí? *Svět literatury* 30, 2020, č. 61, s. 40.

odvíjí charakter zkušenosti, resp. to, které položky zkušenostního pozadí se nejvíce zapojí do interakce s narativem.⁵⁴ Platí přitom, že ve sféře exprese do zkušenostního rozměru výrazně zasahuje dvojice přirovnání: „velkých jako panelák a tichých jako ptáci“. Tato juxtapozice artificiálního a organického, potenciálně vyvolávající zdání nesouladu, může čtenáře přivést k emocionální reakci, jež vstoupí do kontaktu s percepční simulací naznačenou výše, a výsledkem může být reakce na úrovni sociokulturních zvyklostí (viz Obr. 3), v jejímž jádru bude reflexe střetu umělého a přírodního či přirozeného.

Když o *Stopařově průvodci galaxií* píše P. Kořátko, nabádá čtenáře, aby „bizarní vizi reálného vesmíru“ (Kořátko 2020, s. 43) vyplňoval skutečnostmi, které jsou mu známé a jež přejímá z „reálného“ světa. Otázka ovšem je, zda interpretace vedená tímto vybídnutím nemůže někdy být neadekvátní. S trochou nadsázky se ptáme: Pokud je v textu bizarnost natolik zjevná, neměli bychom svět vyprávění vyplňovat spíše bizarními kontrafaktuály? Nebo jej alespoň vyplňovat jinak než svět *Vojny a míru*? Dle našeho pojetí se ve sféře reprezentace procesy spjaté s narkotizací vlastností entit odehrávají v první řadě na základě cílů topiku a optického efektu, a z pohledu čtenářské narkotizace je tedy na obecné rovině přijatelné hierarchii vlastností entit do nějaké míry odvozovat také od žánrového vymezení, stylu atd. Pokud ale přijmeme za své, že hierarchie vlastností lze utvářet tímto způsobem, vyvstává otázka: Do jaké míry ve světě *Stopařova průvodce* jdeme vstříc cílům topiku, pokud na něj nebereme ohledy při zaplňování světa entitami? Tuto otázku zde ponecháme bez odpovědi; jen zdůrazníme, že naznačené otázky mají snad ještě větší váhu v prostředí tzv. nepřirozeného narativu.

3.3.3 Nepřirozený narativ a narkotizace

Brian Richardson nepřirozené narativy definuje jako „narativy, které obsahují události, postavy, světy či konstrukce, jež narušují či parodují ty, které najdeme v nefikčních narativech“ (Richardson 2020, s. 7). V tomto ohledu vyzdvihuje např. Alaina Robbe-Grilleta jakožto „antimimetického autora“ (ibid., s. 8) a dodává, že také „mnozí další autoři nechtějí reprodukovat svět naší zkušenosti, místo toho usilují o to, vytvořit originální a bezprecedentní scény, postavy, děje a světy“ (ibid., s. 9).

---

⁵⁴ Z důvodu nepřítomnosti jednajících entit můžeme své virtuální tělo umístit poměrně libovolně – a tudíž můžeme dotyčné objekty „sledovat“ jak „zdálky“, tak „zblízka“. Textem zdůrazněná velikost objektů se přitom v simulaci teoreticky vůbec nemusí měnit, ale zkušenost „nazírání zdálky“ je odlišná od zkušenosti „nazírání zblízka“.

V těchto slovech jako bychom viděli přesvědčení příbuzné Caracciolově pojetí textu, který v sobě neukrývá predefinované entity. Pokud se ale postavy vyprávění, které se rozhodneme označit jako „nepřirozený narativ“, vzpírají uchopení za pomoci nástrojů, s jejichž pomocí poznáváme v „reálném“ světě osoby, neslučuje se analýza takových postav s užitím Caracciolova konceptu „consciousness-attribution“. Znamená to rovněž, že se nepřirozený narativ z hlediska experienciality a aspektů narkotizace vymyká příkladům výše?

Richardson v *Teorii nepřirozeného narativu* také píše, že „každá věrohodná teorie postavy musí obsahovat dvě velice rozdílné součásti: jednu pro postavy a aspekty postav, které napodobují či imitují lidské postavy, a druhou pro aspekty postav, které vzdorují a odmítají, poručují či rekonstruuji identity způsobem, který jde daleko za realistický a antropomorfní model“ (ibid., s. 70). Domníváme se, že první součásti, po které Richardson volá (a kterou by mohl označit za „mimetickou“), vcelku odpovídá naší sféře reprezentace, zatímco druhá součást (již Richardson nazývá „artificiální“) – byť sféře exprese přísně vzato neodpovídá – je přístupnější otázkám po okolnostech zkušenosti než vlastnostech entit.

„John Frow analyzuje omezení obou těchto pozic odděleně,“ pokračuje Richardson, „a ptá se: ‚Jak můžeme současně rozumět fikčním postavám jako formálním konstruktům, sestrojeným ze slov či obrazů a majícím čistě textovou existenci, a jako množině účinků, které jsou modelovány na platformě lidské osoby?‘“ (ibid.). Richardsonovo pojetí mimetických a artifciálních složek, připomínající starší pojetí Northropa Frye, jenž rozlišoval dva současně probíhající druhy čtení (*vnější* a *vnitřní*), se obrací proti pojetí M.-L. Ryan – proti „pozici, která popírá, že jsou fikce a nefikce esenciálně rozdílné“ (ibid., s. 80) –, ale i proti pojetí Davida Hermana, „který odmítá představu, že ve chvíli, kdy čteme fikci, používáme v protikladu k čtení nefikčních textů jiný způsob myšlení i rozdílné interpretační strategie“ (ibid.). Věříme, že zkoumání narkotizace (hierarchie vlastností entit a okolností zkušenosti) pozicím „formálních konstruktů sestrojených ze slov“ a „množině účinků“ přinejmenším částečně odpovídá, a nabízí se tedy jako přijatelný způsob, jak přistupovat k narativům, jež označíme jako *nepřirozené*.

Naše přesvědčení, že při analýze nepřirozeného narativu se sféra exprese může vyjevit jako přínosnější nástroj než analýza narkotizace ve sféře reprezentace, posiluje i Jan Alber:⁵⁵

[J]á se spíše přikláním k názorům, které hlásají, že pokud se v nepřirozeném chceme zorientovat, musíme využívat kognitivních rámců a scénářů, a to i když daný fikční svět

---

⁵⁵ Jan Alber: anglista a teoretik vyprávění, který rovněž spolupracoval s M. Fludernik či B. Richardsonem.

překračuje naši zkušenost s aktuálním světem. Proto bych řekl, že nepřirozené čtení je možné v prvním kroku, kdy rekonstruujeme nemožné jevy, ale ve chvíli, kdy začneme přemýšlet nad významem nepřirozeného, vždycky ho nějak vztahujeme k lidskému bytí. Podle mě vypovídá každý nepřirozený narativ něco o nás a o světě, v němž žijeme, poněvadž nevím, o čem jiném by mohl být. [...] Já osobně se snažím pohybovat na pomezí snahy věci racionalizovat a vysvětlovat a ochoty přijmout, že by nás nepřirozené mohlo ovlivňovat i fyzicky; i takto by myslím nepřirozená naratologie mohla přispět novým pohledem na vyprávění.⁵⁶

Zatímco vlastnosti entity, jejichž hierarchii s ohledem na cíle topiku konstruujeme, mohou působit v nesouladu (v kontextu nepřirozeného narativu je např. představitelné, že se mohou vylučovat), strukturální párování by nás v interakci textu a čtenářova zkušenostního pozadí vždy mělo dovést k určitému uspořádání zkušenosti či její okolnosti – vždy alespoň na některé z úrovní zkušenostního pozadí.

---

⁵⁶ FONIOKOVÁ, Zuzana; ALBER, Jan. Budoucnost naratologie je v hybridizaci: rozhovor s Janem Alberem. *Bohemica litteraria* 19, 2016, č. 1, s. 181.

4 Limity enaktivismu a pochyby o narkotizaci

Ať chceme, nebo ne, pokud nemáme v plánu omezovat enaktivistické bádání na banální výroky, patrně musíme na straně autora coby producenta textu předpokládat (respektive „odhalovat“) existenci určité zkušenosti. Caracciolo se sice přiklání k názoru, že teprve čtenář utváří smysl v závaznějším smyslu slova, nicméně vzdát se možnosti, že už empirický autor má přístup ke zkušenosti, kterou svěruje sémiotickému systému textu, respektive kterou poskytuje světu vyprávění, znamená vzdát se konceptu literárního transferu zkušenosti.

Součástí vymezení zkušenosti je nicméně v prostředí enaktivismu, kterému se věnujeme, aspekt neukončenosti či, chceme-li, neohrazenosti. Caracciolo uvádí, že „zkušenost není možné zkoumat [relate] bez ohledu na aktuální zkušenostní postoj [experiential stance]“ (Caracciolo 2014, s. 54), a s odkazem na E. Ochs a L. Capps podotýká, že v interakci s narativním textem není zkušenost jednou provždy završená a kompletní, nýbrž spíše naopak: neukončená záležitost, která navíc podněcuje (opětovně) promýšlení možné či zkrátka očekávané zkušenosti (ibid.). Už to pro nás ovšem může značit přítomnost jistých koncepčních problémů v jádru enaktivismu – předně: Jak z „pohledu třetí osoby“ přistupovat ke zkušenosti, pokud ji neumíme „převést na objekt“? Pakliže se k povaze zkušenosti vyjadřujeme primárně skrze „qualia“ – obsahy či aspekty zkušenosti, které se vzpírají objektovému uchopení, které zmiňujeme v dřívějších kapitolách –, je vůbec možné zkušenost „štěpit“ analogicky k předmětu reprezentační narkotizace, jímž jsou na propozice vázané obsahy reprezentace? Byť vesměs kritici enaktivismu pozornost neupínají přímo tímto směrem, některé z jejich námitek a komentářů nám mohou pomoci umístit naše zkoumání do relevantního rámce „akademické přípustnosti“.

V *The Experientiality of Narrative* Carraciolo píše: „[Z]kušenost je přístupná sociokulturním vlivům – a může jimi být prostoupena –, ale není možné, aby jimi byla *cele* utvářena. Zkušenost je totiž silně ukotvena v našem tělesném ustrojení [make-up], které má původ v našich genech a evoluční historii“ (ibid., s. 62). Na první pohled nejde o nijak zvlášť znepokojivé tvrzení, a přece se čtenář těchto řádků jen stěží brání otázce, zda se enaktivní teorie v jistých bodech příliš neopírá o „danost“ evoluční historie – není totiž těžké namítnout, že touto „daností“ je ve skutečnosti spíše „neurčitost“. „Danost“ důsledků evoluční historie v praxi podléhá interpretacím jednotlivých badatelů či jejich množin, a to rovněž ve striktním vztahu k normám a odchylkám soudobých vědních přesvědčení vyšší úrovně. Pro drobný příklad netřeba chodit daleko: Caracciolo dává jasně najevo, že zkušenost, o které píše, má často co do činění s emocionalitou a afekty. Pokud by nás ale napadlo obrátit se kupříkladu k neurovědám a

vyhledat odpověď na otázku, jak afekty chápat a jak o nich psát, dozajista by nás dříve či později překvapilo, jak nekonsenzuální atmosféra i v posledních dekadách panuje mezi různorodými názory – a to mj. právě v otázkách evoluční historie. Dle našeho názoru se otázkám evoluce afektů mimořádně poutavě věnuje (zajisté vedle dalších autorů a autorek) Jaak Panksepp, především v knihách *The Archaeology of Mind. Neuroevolutionary Origins of Human Emotions*⁵⁷ a *Affective Neuroscience. The Foundations of Human and Animal Emotions*⁵⁸. Pokud se seznámíme s jeho myšlenkami, jen zatěžko se spokojíme s abstraktní představou evoluční danosti (a tedy jejím „obrazem“ ve zkušenostním pozadí), protože, jednoduše řečeno, v tomto kontextu výraz „danost“ zdaleka není natolik uspokojivý, jak by si např. enaktivisté zřejmě přáli.

Ani mimo oblast neurověd není náročné dohledat teoretické příspěvky, které – řečeno tentokrát s trochou nadsázky – zpochybňovaly Caracciolův přístup ještě dříve, než se tento zastánce enaktivního pohledu na narativ vůbec přihlásil o slovo. Zdá se, že jedním z nejcitlivějších bodů je v tomto kontextu otázka konstrukce fikčního vědomí – tedy okruh bádání, v jehož rámci jsou pro Caracciola zásadní koncepty „consciousness-attribution“ a „consciousness-enactment“. Např. Maria Mäkelä se v textu „Possible Minds, Constructing – and Reading – Another Consciousness as Fiction“⁵⁹ ohrazuje proti „zkreslení“, kterému v případě fikčního vědomí propadá soudobá naratologie.⁶⁰ Abychom ale byli spravedliví, ve stejnou chvíli sérii Caracciolových stanovisek sama předjímá – mj. tehdy, když tvrdí, že „úkolem interpretace není hledat pravdu o fikčním světě, ale reflektovat, jak se utvářejí dílčí, lokální a subjektivní pravdy“ (Mäkelä 2006, s. 233). Kognitivní naratologii přitom vyčítá „tendenci posuzovat fikční a opravdovou [actual] lidskou mysl jakožto založenou na totožných kognitivních schématech“ (ibid.), přičemž hlavním opěrným bodem této námitky se stává teze, že „máme sadu možných světů a možných myslí, jež nesmíme pozměňovat [falsify] (alespoň ne bez šetrné interpretace) – na rozdíl od skutečného světa, ve kterém většinou rozeznáme schizofrenika, pokud se s ním setkáme“ (ibid.).

Mäkelä poukazuje na možnost, že literární postava za určitých podmínek jedná způsobem, který odporuje našemu poznání koherentních projevů vědomí, jež v aktuálním světě

---

⁵⁷ PANKSEPP, Jaak; BIVEN, Lucy. *The Archaeology of Mind. Neuroevolutionary Origins of Human Emotions*. New York: W. W. Norton & Company, 2012.

⁵⁸ PANKSEPP, Jaak. *Affective Neuroscience. The Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

⁵⁹ MÄKELÄ, Maria. Possible Minds, Constructing – and Reading – Another Consciousness as Fiction. In: TAMMI, Pekka; TOMMOLA, Hanu (ed.). *Free Language, Indirect Translation, Discourse Narratology: Linguistic, Translatological and Literary-theoretical Encounters*. Tampere: Tampere University Press, 2006, s. 231–260.

⁶⁰ Připomínáme, že text byl vydán v roce 2006.

pokládáme za adekvátní (zdravé, soudné či – opět – koherentní), a za speciální případ tohoto vymezení považuje tzv. nespolehlivého vypravěče. (Jak ovšem Mäkelä po vzoru Greta Olson seznává, tato kategorie je natolik nestálá a všudypřítomná, že sama o sobě vymezení problému příliš nepomáhá.)⁶¹ Takový náhled považujeme za validní, a připouštíme tedy jisté omezení přínosu konceptů „consciousness-attribution“ a „consciousness-enactment“ v prostředí nepřirozeného narativu, ale narkotizaci ve sféře exprese stále považujeme za potenciálně nosný přístup k bádání o čtení – zkušenostní pozadí by mělo vždy obsahovat položky strukturálního párování se světem, které mohou interagovat prakticky s jakýmikoli textovými „nápovědami“.

Podle Caracciola s vědomím postavy v jádru zacházíme stejným způsobem jako s vědomím skutečného člověka (vztahujeme se k němu se shodnou základní výbavou) a model vědomí, ke kterému se při prisuzování upínáme, zůstává pořád stejný. Přiznává ale, že „postavy a události představené fikčními texty a zkušenostmi, které nabízejí, se mohou výrazně lišit od možného či pravděpodobného stavu ve skutečném světě“ (Caracciolo 2014, s. 4–5), a s touto překážkou nás „posílá“ za zastánci teorie nepřirozeného narativu. I v prostředí nepřirozeného narativu se ale postupy prisuzování vědomí fikční postavě stále mohou funkčně krýt s prisuzováním vědomí člověku v reálném světě – i když pak entity mohou působit nekoherentně. Z našeho úhlu pohledu platí, že to nejzávažnější, co se s pohybem na škále „přirozenost/nepřirozenost“ narativu mění, jsou oblasti okolností zkušenosti (ve sféře exprese) či vlastností entit (ve sféře reprezentace).

M.-L. Ryan v recenzi *The Experientiality of Narrative* kvituje, že se téma zkušenosti v Caracciolově náhledu „neomezuje na životní zkušenosti postav; může také popsat čtenářův (pozorovatelův, hráčův) vztah k narativnímu textu“ (Ryan 2016, s. 377), ale zároveň poznamenává: „Je paradoxní, že spoléháme na teorii, podle níž je povaha zkušenosti ne-reprezentační, a přitom se snažíme postihnout zkušenost vyprávění, komunikačního útvaru, který podle mnohých přináší reprezentace postav, prostředí či událostí.“ (ibid., s. 377–378) Souhlasíme, že takový postup se opravdu může jevit jako paradoxní, Caracciolova teorie jde ovšem „hlouběji“, a když Ryan pokračuje [„Pakliže je smyslem narativu zkušenost, a nikoli děj, znamená to, že se vypráví o čemsi nevyslovitelném, což vede k reakcím, jež nelze popsat slovy.“ (ibid., s. 377)], zdá se nám, že je potřeba se Caracciola zastat. Není nám totiž známo, že by ve své knize děj prohlašoval za nedůležitý nebo ohlašoval, že je třeba zvolit si buď děj, nebo zkušenost, jak naznačuje Ryan. Dle našeho soudu Caracciolovo psaní reprezentaci nepopírá a její význam neumenšuje – namísto toho ji doplňuje o sféru exprese, respektive

---

⁶¹ Viz Mäkelä 2006, s. 237.

zkušenosti, která se – jak Ryan výstižně podotýká – opravdu svým způsobem vymyká možnostem nástroje jazyka, a tedy i textu. To ovšem ještě neznamená, že je jazyková reflexe zkušenosti nutně bezobsažná.

Ryan také oprávněně vyzdvihuje fakt, že veškeré texty, které Caracciolo v knize rozebírá, můžeme řadit k realistické linii vyprávění, a předkládá otázku, jak je možné, že se narativy, které se o naše zkušenostní pozadí opírají jen minimálně, například z žánru fantasy nebo science fiction, stejně „na škále experienciality umisťují vysoko“ (ibid., s. 379–380).

Na to bychom rádi odpověděli za pomoci citace z *The Experientiality of Narrative*:

Vezměte si například dvě výrazně odlišné zkušenosti: jednak vidíte sklenici plnou tekutiny, jednak ztratíte dlouholetého přítele. Z hlediska fenomenologie a důležitosti se sice liší, ale to by nám nemělo bránit v uvědomění, že se zakládají na stejné základní struktuře: když vidíme sklenici plnou tekutiny i když se vyrovnáváme se smrtí blízkého přítele, naše zkušenost je vtahována do hustě upředené sítě presupozic, hodnot a vzpomínek na dřívější interakce se světem. (Caracciolo 2014, s. 55)

V citované pasáži se Caracciolo vyjadřuje k souřadnosti různých typů zkušenosti. Oba příklady, které si zvolil, stojí v jeho náhledu na stejném základu. A proč bychom tento základ (který Caracciolo vnáší do pole narativní literatury) nemohli uplatnit také v prostředí sci-fi či fantasy? Podobně jako se liší Caracciolovy příklady, mohou se lišit entity a děje, se kterými se setkáváme v typu literatury, již Ryan nazývá „realistickou“, a v žánrové literatuře sci-fi nebo fantasy, ale důvodně se můžeme domnívat, že tyto entity a děje vchází do interakce se čtenářovým zkušenostním pozadím v obou případech; a v obou případech bude čtenář zacházet s „presupozicemi, hodnotami a vzpomínkami“. Na vyšších kognitivních rovinách se může čtenářova zkušenost s „reálným“ světem od zkušenosti vyjadřované ve vědeckofantastické literatuře lišit, ale i tehdy bude to, čemu zde říkáme zkušenost, součástí „sítě presupozic, hodnot a vzpomínek“. Čtenářská narkotizace se v takovém případě ve sféře reprezentace může odehrávat odlišným způsobem (hierarchie jednotlivých vlastností entit utváří konkrétní fikční svět a tyto vlastnosti se utvářejí s ohledem na žánr), ve sféře exprese ovšem model narkotizace samotným žánrovým vymezením spíše nebude ovlivněn. Caracciolo sice podotýká, že „ztratit dlouholetého přítele je – v jistém smyslu slova – více zkušeností, než když vidíme sklenici plnou tekutiny“ (ibid., s. 108–109), ale pouhá skutečnost, že se sklenicí plnou tekutiny se běžný čtenář v reálném světě setkává častěji, ještě neznamená, že pokud se s takovou sklenicí setká ve vyprávění, bude interakce s textem a zkušenostním pozadím „bouřlivější“. Domníváme se,

že samotná frekvence setkání s určitým jevem v tzv. reálném světě (množství zkušenostních stop) není směrodatným kritériem, pode něhož by bylo nejlepší posuzovat „skóre“ na škále experienciality. Ostatně, není zcela jasné, o čem má tato škála vypovídat – v našem pojetí se čtenář do kontaktu se zkušeností naznačovanou textem dostává nejsnadněji skrze jazyk využívající metafor a přirovnání; a z tohoto hlediska není důvod, proč sci-fi či fantasy v oblasti experienciality považovat za méně produktivní.⁶²

Umberto Eco k tématu dodává:

Vědecko-fantastické příběhy, v nichž se stávám svým vlastním otcem a kde se zítřek ztotožňuje se včerejškem, dávají čtenáři okusit nevolnost z logické kontradikce, protože podle regulí konstrukce světů a seznamu vlastností, které nám naše encyklopedie poskytuje, možný svět, jak jej navrhuji, nemůže fungovat (fakticky je možno jej zkonstruovat jen coby svět vyšinitý a strukturálně nevyhraněný.) (Eco 2010, s. 185)

Není zcela jasné, zda tím Eco říká, že „reprezentační narkotizace“ v textu spadajícím do žánru sci-fi jako nástroj interpretace selhává – či částečně selhává –, ovšem každopádně se jako takový nástroj i v podobných kontextech nabízí narkotizace ve sféře exprese (hierarchie zkušeností a okolností zkušenosti). A poslední poznatek této kapitoly: v *Hledání jazyka interpretace*⁶³ píše Petr A. Bílek o Iserově pojetí způsobu, jakým čtenář reaguje na text: „Jak kód, tak zkušenost jsou podle Isera transcendovány estetickou zkušeností s daným konkrétním textem. Proto nemůže vnímatel překonat či stranou ponechat textové nesoudržnosti a protimluvy, s nimiž se při čtení potýkal.“ (Bílek 2003, s. 91) Domníváme se, že některé z takových textových nesoudržností jsou zapříčiněny utvářením protichůdných hierarchií vlastností entity a že takový jev je pravděpodobnější u problematičtější rekonstrukce topiku, a tedy rovněž v prostředí nepřirozeného narativu. Možné vysvětlení příčiny, proč čtenář vlastnosti entity ve sféře reprezentace konstruuje v nesouladu, nám opět nabízí P. A. Bílek s odkazem na Karla Hausenblase:

Subjekt v literárním díle vymezuje Hausenblas jako sémantickou entitu komplexního charakteru, skládající se ze sémantických údajů rozmístěných na různých místech textu. Právě druhá část vymezení určuje podstatný a ne vždy v potaz braný rys vnitřnětextového subjektu – totiž jeho „vznikání“ a dění se v textu. Subjekt uvnitř textu není něčím, co do textu vstupuje

---

⁶² Viz také náš komentář k M. Fludernik a M. Caracciolovi v oddílu 2.2 této práce.

⁶³ BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace: k modernímu prozaickému textu*. Brno: Host, 2003.

odjinud, z mimotextové „reality“ poté, co projde jakýmsi „ztvárněním“, uchopením pomocí nějaké zobrazovací techniky (redukce, deformace, hyperbolizace apod.). (ibid., s. 252)

Rys „vznikání“ je zásadní rovinou narkotizace – jak ve sféře reprezentace, tak ve sféře exprese –, a i my souhlasíme, že „subjekt uvnitř textu“ do něj nevchází z oblasti mimo text, ovšem z hlediska Caracciolova enaktivismu vyvstává patrně problém s otázkou „zobrazovacích technik“, neboť enaktivní interakce vnímatele s prostředím již předpokládá redukci ve smyslu neúplnosti vnímaného, resp. počítá s tím, že naše vnímání je nedokonalé.

Závěr

Sféra exprese a sféra reprezentace se doplňují. Ecův koncept narkotizace vlastností entit zpřítomněných vyprávěním nám v této práci posloužil jako výchozí bod. Ecovo pojetí topiku (a jeho cílů) a optického efektu jsme spojili s enaktivním náhledem na narativ, zprostředkovaným myšlenkami M. Caracciola, jež rozvíjí otázky čtenářovy interakce se světem vyprávění, především s ohledem na zkušenostní pozadí a v souvislosti s jazykem metafor a přirovnání. Toto spojení reaguje na napětí mezi pozicí, pro niž je zásadní mentální reprezentace, a pozicí „nadreprezentační“, resp. mezi sférou reprezentace a sférou exprese. Pro „nadreprezentační“ uvažování o narativu sice určité potíže představují otázky intersubjektivní (intersubjektivního vnímání) nebo tzv. obtížný problém vědomí, ale na druhou stranu je méně limitován potenciálními závěry ohledně úplnosti či neúplnosti fikčního světa.

Na příkladu ukázek z románů *Chladnou zemí* a *Stopařův průvodce galaxií* jsme představili nástin možného zacházení s narkotizací ve sféře reprezentace i exprese (včetně vlivu zkušenostního pozadí na vnímání narativu a vlivu opačného). Zatímco v Ecově náhledu je entita jako součást vyprávění kulturní konstrukt, enaktivistické hledisko nás vede také ke čtenářovu biologickému či evolučnímu ustrojení, jež se projevuje při setkání s textem. V Ecově pojetí komponentní strukturu entit, stejně jako celý fikční svět, můžeme pojímat podobně, jako bychom analyticky přistupovali ke studiu slova. V pojetí enaktivismu nacházíme subjekt interagující s prostředím na základě možností, které jsou důsledkem jeho obeznámenosti (či neobeznámenosti) se zkušeností, a toto prostředí je vymezeno jak světem vyprávění, tak mimoliterárním prostředím. V představení kognitivních věd jsme se dříve v textu obraceli k tezi, že „mezi póly subjektivismu a objektivismu musíme najít ‚střední cestu‘“ – tou může být právě amalgám narkotizace ve sféře reprezentace a narkotizace, jež je také „vtělená“ i „situovaná“, a využívá tedy čtenářovy „biologické organizace“ stejně jako jeho kognitivních procesů.

V podobném duchu, v jakém se ve své recenzi věnované Caracciolově knize vyjadřuje M.-L. Ryan, můžeme prohlásit, že mluvit či psát o zkušenosti je náročné. A platí to zejména tehdy, když jako okolnost zkušenosti pojímáme např. afekty. Na poli enaktivismu toho typu, který do naratologie vnáší Caracciolo, se analýza narativu, která se nejvíce zajímá o zkušenost, odehrává v prostředí, které bychom mohli nazvat fenomenologickým – v prostředí, které ale mnohdy neumožňuje utvářet široce platné intersubjektivní závěry. V tomto smyslu se samozřejmě sféra exprese od sféry reprezentace (v pojetí této práce) poměrně výrazně odlišuje;

jde ovšem o odlišení, jež zřetelně koresponduje s rozlišením podoby narkotizace vlastností v pojetí Umberta Eca na jedné straně a subjektivní povahy zkušenosti.

Z práce by mělo být patrné, že v procesu interpretace se čtenářovo chápání či vnímání entit zpřítomňovaných textem odvíjí od procesů spojených s narkotizací určitých jejich vlastností či okolností čtenářovy zkušenosti. Toto vnímání (či chápání) přitom nepojímáme jako něco neměnného – narkotizace se potenciálně při každém čtení může projevit odlišně, a to jak v důsledku proměnlivých rekonstrukcí cílů topiku a podoby optického efektu (ve sféře reprezentace), tak vlivem proměn zkušenostního pozadí a prostředí čtenáře (ve sféře exprese mohou pak tyto proměny vést k odlišným interakcím narativu a zkušenostního pozadí).

Jak je ale také patrné, sféra reprezentace a sféra exprese nejsou výlučně oddělená prostředí. Textové „nápovědy“ metaforického jazyka, tak důležité pro čtenářovu zkušenostní interakci s textem, mohou být ve stejnou chvíli také objektem sféry reprezentace. Obě sféry slouží jako součást modelu, který navrhujeme souhrnně označovat jako „čtenářskou“ či „recepční“ narkotizaci. Jejich potenciální protějšek – „autorskou“ narkotizaci – chápeme prozatím jen jako komplementární možnost, jejíž zkoumání by pravděpodobně mělo vycházet ze stejných základů; domníváme se ale, že toto rozvinutí teorie narkotizace už vyžaduje výrazně interdisciplinární přístup a metody.

Díky tomu, co Caracciolo nazývá „nadreprezentačním“ přístupem,⁶⁴ se můžeme přiblížit poznání nejen nových aspektů čtení, ale také náhledu na zkušenost jako prostředek uvažování o vztahu vlastností aktuálního a fikčního světa, mj. s ohledem na teorii žánrů. Pokud jde o experiencialitu, nevidíme např. důvod, proč sci-fi či fantasy považovat za méně produktivní než to, co Ryan v recenzi Caracciolovy knihy nazývá realistickou literaturou. To jsme se pokusili ukázat na příkladu úryvku z románu *Stopařův průvodce galaxií* Douglase Adamse.

O podobné situaci lze uvažovat i v kontextu „nepřirozeného narativu“ – spíše než hierarchie vlastností entit zpřítomňovaných vyprávěním (tedy narkotizace ve sféře reprezentace) nám může narativ přiblížit rozbor okolností zkušenosti na základě interakce textu a čtenářova zkušenostního pozadí, resp. právě narkotizace ve sféře exprese nás může přivést k jeho *smyslu*.

Sféry reprezentace a exprese, jimiž jsme se v této práci zabírali, do jisté míry odpovídají kategoriím mimesis a artificiality, jak je užívá Brian Richardson, případně vnitřního a vnějšího čtení Northropa Frye, a nabízí se, obecně řečeno, jejich využití v myšlenkových

---

⁶⁴ V originále „more-than-representationalism“ (Caracciolo 2014, s. 31).

experimentech spjatých s narativy. Uvažování o fikčním světě díla (potažmo o světě vyprávění) nesporně souvisí s procesy, na jejichž základech vyhodnocujeme vlastnosti entit a okolnosti zkušenosti, a to nejen zpřítomňované textem, ale také zprostředkovávané smyslově a kognitivně.

Literární teorii již dlouhé dekády provázejí otázky spadající pod téma míst nedourčenosti, respektive míst tzv. prázdných či nezaplňených. Že se pozicí autora a čtenáře v tomto ohledu zaobírali – převážně prizmatem čtenářsky orientovaných teorií – W. Iser nebo U. Eco, je již notoricky známé, ovšem dle našeho názoru je spektrum otázek, jež jsou tomuto tématu vlastní, širší, než odpovídá jeho běžné reflexi na poli literárního bádání.

Nehodláme tvrdit, že koncept narkotizace je nejdůležitějším nástrojem popisu těchto míst – nehodláme ani tvrdit, že jde o obzvlášť mocný nástroj –, ale o nástroj jejich reflexe přece jenom jde. Zdá se přijatelné, že stejně jako narkotizace ve smyslu utváření Ecova řádu vlastností relevantních pro cíle topiku (viz podkapitola „Umberto Eco a role narkotizace v interpretaci“) nastiňuje linii některých pravděpodobných čtenářských postupů, narkotizace ve sféře exprese vyjevuje jisté tendence utváření smyslu – a sice mj. na místech, kam již Ecova sémioticky založená teorie nedosahuje. Ani v případě, že by byla narkotizační teorie v kontextu enaktivismu prohloubena daleko nad rámec této práce,⁶⁵ přirozeně by sama o sobě na všechny otázky spojené s místy nedourčenosti neodpovídala, nicméně s nutkavým vědomím pravděpodobné fragmentárnosti možností jejího uplatnění v prostředí exprese a zkušenosti jsme toho názoru, že po adekvátním rozvedení může sloužit jako nástroj popisu „zkušenostních míst nedourčenosti“ – a že je možné ho následně využívat např. v kontextu analýz typu close reading.

Praktická aplikace teorie narkotizace je – především ve sféře exprese, spjaté se čtenářovým konkrétním zkušenostním pozadím – často výrazně subjektivní (vede k poznatkům o nejisté interpersonální platnosti), ale může posloužit jako kazuistika interakce s textem, která má potenciál přinést pozoruhodné poznatky, a to včetně těch, které se týkají rozumění lidem v „reálném“, aktuálním světě, tedy včetně poznatků o souborech prostředků, s jejichž pomocí se vztahujeme ke druhým. A právě protože takové vyjádření je vágní a závislé na další specifikaci našeho úhlu pohledu, nabízí četba, jež bere na vědomí narkotizační procesy, možnost kriticky nahlédnout své vlastní uvažování o lidech ve světě kolem nás. V Caracciolově slovníku bychom mohli říct, že otázky „consciousness-attribution“, jimž čelíme tváří v tvář

---

⁶⁵ Jako jedna z možností jejího rozvedení se nabízí zapojení *predikcí*, jak je pojmají Marco Caracciolo a Karin Kukkonen (viz např. CARACCILO, Marco; KUKKONEN, Karin. *With Bodies. Narrative theory and embodied cognition*. Columbus: Ohio State University Press, 2021, s. 110 a dále).

vyprávění (a jež mohou v prostředí nepřírozeného narativu selhávat), jsou otázky podstaty lidského vědomí a jeho zapojení v prostředí.

Literatura

BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace: k modernímu prozaickému textu*. Brno: Host, 2003.

CARACCIOLO, Marco. *The Experientiality of Narrative. An Enactivist Approach*. Berlín: De Gruyter, 2014.

CARACCIOLO, Marco. Narrative, Meaning, Interpretation: An Enactivist Approach. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 11, 2012, č. 3, s. 367–384.

CARACCIOLO, Marco. The Reader's Virtual Body. Narrative Space and its Reconstruction. *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies* 3, 2011, č. 1, s. 117–138.

CARACCIOLO, Marco; KUKKONEN, Karin. *With Bodies. Narrative theory and embodied cognition*. Columbus: Ohio State University Press, 2021.

ČERVENKA, Miroslav. Fikční světy lyriky. In: ČERVENKA, Miroslav; HOLÝ, Jiří; HRBATA, Zdeněk a kol. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, 711–784.

DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003.

ECO, Umberto. *Lector in fabula. Role čtenáře aneb Interpretační kooperace v narativních textech*. Přel. Zdeněk FRÝBORT. Praha: Academia, 2010.

ECO, Umberto. On the Ontology of Fictional Characters. A Semiotic Approach. *Sign Systems Studies* 37, 2009, č. 1/2, s. 88.

ECO, Umberto. Towards a Semiological Guerrilla Warfare. In: *Travels in Hyperreality*. Přel. William WEAVER. New York: Picador, 1997, s. 135–144.

JACKO, Tomáš. *Autor a čtenář jako představy. Koncepty autora a čtenáře v moderním a postmoderním myšlení*. Praha: TOGGA, 2014.

KOŤÁTKO, Petr. Interpretace narativní fikce: Kolik světů je zapotřebí? *Svět literatury* 30, 2020, č. 61, s. 33–48.

KOŤÁTKO, Petr. Fikce, skutečnost a radikální vyprávění. *Organon F* 20, 2013, č. 1, s. 72–96.

MÄKELÄ, Maria. Possible Minds, Constructing – and Reading – Another Consciousness as Fiction. In: TAMMI, Pekka; TOMMOLA, Hanu (ed.). *Free Language, Indirect Translation, Discourse Narratology: Linguistic, Translatological and Literary-theoretical Encounters*. Tampere: Tampere University Press, 2006, s. 231–260.

MCLUHAN, Marshall. *Understanding Media: The Extensions of Man*. (Česky: MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Přel. Miloš CALDA. Praha: Odeon, 1991.)

MEYER, Russel; BRANCAZIO, Nick. Putting Down the Revolt: Enactivism as a Philosophy of Nature. *Frontiers in Psychology*, 21. 10. 2022.

PANKSEPP, Jaak; BIVEN, Lucy. *The Archaeology of Mind. Neuroevolutionary Origins of Human Emotions*. New York: W. W. Norton & Company, 2012.

PANKSEPP, Jaak. *Affective Neuroscience. The Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

RICHARDSON, Brian. *Teorie nepřirozeného narativu*. Přel. Bohumil FOŘT. Praha: Ústav pro českou literaturu, 2020.

RONENOVÁ, Ruth. *Možné světy v teorii literatury*. Přel. Miroslav ČERVENKA. Brno: Host, 2006.

RYAN, Marie-Laure. The Experientiality of Narrative: An Enactivist Approach by Marco Caracciolo. *Style* 50, 2016, č. 3, s. 377–383.

RYANOVÁ, Marie-Laure. Fikce, nefaktuály a princip minimální odchylky. Přel. Jitka CARDOVÁ. *Aluze* 9, 2005, č. 3, s. 105–118.

SCHUBERTOVÁ, Anna. *Stávám se řečí. Smrt a návrat autora v perspektivě filozofie identity*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021.

TLUSTÝ, Jan. *Příliš hlučná prázdnota: Mezery, otřesy a smysl v literárním díle*. Brno: Host, 2022.

Beletrie

ADAMS, Douglas. *Stopařův průvodce galaxií*. 4. vyd., v Argu 2., revid. vyd. Přel. Jana HOLLANOVÁ. Praha: Argo, 2008.

TOPOL, Jáchym. *Chladnou zemí*. Praha: Torst, 2009.

Online zdroje

FONIOKOVÁ, Zuzana; ALBER, Jan. Budoucnost naratologie je v hybridizaci: rozhovor s Janem Alberem. *Bohemica litteraria* 19, 2016, č. 1, s. 177–183. Přel. Jana VRZALÍKOVÁ. Dostupné na adrese: <https://digilib.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/136165.pdf>. [citováno 2024-05-17]

HERMAN, David. Cognitive Narratology. In: HÜHN, Peter et al. (ed.). *the living handbook of narratology* [online]. Aktualizováno 24. prosince 2013. Hamburg: Hamburg University. Dostupné na adrese: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/38.html>. [citováno 2024-05-17]

LUKEŠ, Petr, 2010. *Proměny románové tvorby Jáchyma Topola*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jan TLUSTÝ. Dostupné na adrese: https://is.muni.cz/th/vm89c/Promeny_romanove_tvorby_Jachyma_Topola.pdf. [citováno 2024-05-17]

NAGY, Petr. Chladnou zemí. *iLiteratura* [online]. 26. 6. 2009. Dostupné na adrese:
<https://www.iliteratura.cz/clanek/24609-topol-jachym-chladnou-zemi>. [citováno 2024-05-17]

STANIŠEVSKÁ, Aneta, 2015. *Konstrukce postavy: Postava ve fikčních světech a světech příběhu*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Vlastimil ZUSKA. Dostupné na adrese:
https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/84147/DPTX_2013_2_11210_0_381534_0_155010.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [citováno 2024-05-17]